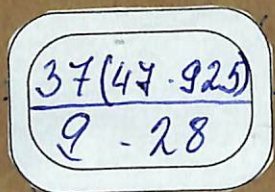

Григорий Григорьев

Григорий Григорьев Григорьев-
Григорьев и Григорьев

1987

ԳԱԶԱՐ ՉԱՐԳ

ՅՈՒՇԱՐԱՐ
ԱԶԳ. ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆՑ

ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐՈՒ, ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ
ԵՒ ԾՆՈՂՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

ՊԵՇԲՈՒԹ

ՏՊ. ՏԵՐ ԶՈՂԱՆՆԵՐՈՒ
1928

37(47.925)
9-28

9-28
ՂԱԶԱՐ ԶԱՐԸԳ

ՅՈՒՇԱՐԱՐ
ԱԶԳ. ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆՑ

ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐՈՒ, ԱՇԱԿԵՐՏՆԵՐՈՒ
ԵՒ ԾՆՈՂՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՐ

ՊԵՅՐՈՒԹ
ՏՊ. ՏԷՐ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ
1928

10 JUL 2013

95.009

S. Antréassian
Beyrouth-Liban
No. - 42

- 3 -

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆԻ ՏԵՂ

Շատ է խօսուած եւ գրուած մեր մէջ ազգային նախակրթարաններու եւ հոն պատշտօնավարող ուսուցիչներու մասին: Այս գրութիւններու մեծագոյն մասը, իրենց նիւթ ունեցած են ուսուցիչներու անպատասաւորքիւնը, որուն հետեւանք նաեւ վարժարաններու համեմատաբար անբաւարար վիճակը:

Այս ընդհանուր իրողութիւնը շատեւուն՝ բոլրակից եւ հեղինակ, առիթ մը եղած է յաճախ անլուրջ ու անաղար յարձակումներ գործել վարժարաններու եւ ուսուցչութեան վրայ եւ կամ հարուածել նոյն իսկ ազգային վարժարաններու գոյութեան հիմունքները: Այս հիւանդկախ ու կրֆոս արտայայտութիւններու կողմէն, կան եւ բարեացակամ գրիչներ ալ, որոնք պատկերացնելով վարժարաններու մէջ տիրող անմխիթար վիճակը, կիյնան նիւթական ծանր գոհողութիւններ պահանջող զանազան առաջարկութիւններու անելին մէջ, որոնք երբ իրականութիւն ալ դառնան, անոնցմէ օգուտ փաշել հնարաւոր կրլլայ տարիներ յետոյ միայն: Ոչ ոք կը մտածէ յառաջիկայ մէկ փանի տարիներու մասին, ուրկէ պիտի անցնին հազարաւոր մանուկներ, եւ որոնց կրթութիւնն ու ուսուցումը անխուսափելիօրէն յանձնուած պիտի ըլլայ հրապարակի վրայ զտնուած ուսուցիչներուն: Դրութիւն մը, որ կարելի է փրկել միայն ներկայ ուսուցիչներու անմիջական ու արագ պատրաստութիւնով: Ի հարկէ չարիքը նուազագոյն ասփնանքին հասցնելու հանգամանքով:

Ազգային պատշտօնական մարմիններ, ամեն տարուայ սկիզբը արհամարհանելով է, որ կը նային նախորդ

1397-91 / 74 / 47 /

[100-90]

սարուայ պաշտօնէութեան, փորձելով նորեւորելու եւ կարողագոյններով լեցնել վարժարանները. որուն որպէս արդիւնք հանդիպելով ուսուցչի չգոյութեան, վարժարաններու բացման նախօրեակին ստիպուած կ'ըլլան դարձեալ մնալ նախկիններու հետ դէմ հանդիման, նոյն պակասներով եւ նոյն անմխիթար վիճակով: Այս ըլլալով մեր բոլոր շրջաններու պատկեր, լաւագոյն պիտի ըլլար, որ ուսումնական խորհուրդներ եւ հոգաբարձական մարմիններ նկատի ունենային հետեւեալ տւիւրները, որոնք զգալի կերպով կրնան նպաստել, արդէն իսկ պաշտօնավարող ուսուցիչ-ուսուցչուհիներու պատրաստութեան եւ յառաջանալուն:

1.— Ազգ. նախակրթարաններու համար հիմնական եւ մանրամասնուած ծրագրի մը կազմութիւնը, ուսուցման հիմունքներով եւ յարակից հրատարակութիւններով, որոնք կրնան առաջնորդել ուսուցիչները ուսուցման մէջ, դասաւորման քէ մէքոսի տեսակետէն. ինչպէս նաեւ բանկագին դեր մը կատարել իրենց, ուսանելու եւ պատրաստուելու աշխատանքին մէջ:

2.— Գոյութիւն ունեցող ազգային վարժարաններու մէջ անշտ կերպով եւ կամ ընդհանուր մանկավարժական գրադարան մը հիմնել, ազգային մարմիններու ծախսով, որ կարողանայ ուսուցիչներուն հալթալթել ուսանելի գրականութիւն եւ դասաւանդման աղբիւրներ:

4.— Հիմնել ազգ. մարմիններու կողմէ պարտադիր ամառնային դասընթացներ արդէն իսկ պաշտօնավարող ուսուցիչներու համար:

3.— Այս բոլոր խնդիրներու դասաւորման համար, ազգ. մարմիններու նսկողութեան տակ եւ նախաձեռնութեամբ, տեղի ունեցչական ընդհանուր ժո-

ղովներ եւ հաւաքոյթներ, փորձնական դասեր, գրական մանկավարժական երեկոյթներ:

Այս բոլոր քեւ բնականոն շրջանի մէջ ուսուցչական միութիւններու գործն եւ բայց մեր ներկայ իրականութեան մէջ ազգային մարմիններն են, որ պիտի պատրաստեն այդ բոլորը, որչափ ասեմ որ ուսուցիչներու մեծագոյն մասի անպատրաստութեան պատճառով, խուսափուած եւ բացասական վերաբերումը արգելի կ'ըլլան միութեան կազմութեան: Ազգ. մարմինները միանգամ ընդմիտ տեսան, քէ իրենք վերջ ի վերջոյ պիտի մնան հրապարակի վրայ զսնուածներուն հետ պէտքէ օր առաջ լծուին անոնց պատրաստութեան գործին, ընելով հարկ եղած նիւթական եւ բարոյական զոնպութիւնները:

ՂԱԶԱՐ ԶԱՐԸԴ

Ընթացատար Սանատրեան Վարժարանին
եւ համանուն մանկավարժական բաժնէն

ԳԱՂՈՒԹԱՅԱՅ ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԴԵՐԸ

Ընդհանուր պատերազմը իր արհաւիրքներով ու տարադրութեամբ, կրկնակիօրէն ծանր կացութիւն ըստեղծեց մեր ժողովուրդին՝ պետականութեան և ազգային նկարագրի պահպանման տեսակէտէն։ Նա եկաւ ոչ միայն կոտորակելու մեր արդէն իսկ փոքրաթիւ համրանքը, այլ և ազգային ըմբռնումի և զիտակցութեան մարդին մէջ խորտակեց մեր ժողովրդի ողնասիւնը՝ յանձին հայկական նահանգներու հայութեան։ Հայութիւն մը, որը աւանդապահ ու տոնմիկ առաքինութիւններով զօրաւոր, վերջին կէս դարու տեւողութեան՝ եղաւ մեր առաջաւոր մտաւորականութեան գուրգուրանքի առարկան, և կազմեց գլխաւոր առանցքը անոր դէպի ազատութիւն և անկախ պետականութիւն կատարած գերմարդկային ճիգերուն։ Այժմ ակնարկուած այդ շրջանները աւեր են և գաղաններու բնակավայր միայն։ Իսկ հոն ծնած ու մեծցած ժողովրդի երկուերորդը նահատակ, մնացածը մեծ մասամբ ներկայ Հայաստանի մէջ ամփոփուած, իսկ միւսները թափառական ու ցրուած աշխարհի չորս հովերուն։

Վերջացող տասնամեակին մեր ժողովրդի ֆիզի-

քական ու բարոյական գոյութեան հարցը, ինչպէս նաեւ պետական կազմաւորման խնդիրը, վերջին կէտ դարու հունէն ելած, այժմ կարօտ է նոր ձեւաւորման և յամառ աշխատութիւններու:

Թուական տեսակէտէն, որ է և պիտի մնայ ամենաէական հիմունքը մեր գոյութեան և ինքնորոշման, այժմ հետեւեալ պատկերը կը ներկայացնենք.

Ներկայ Հայաստանի սահմաններու՝ Արարատեան նահանգի մէջ ամբողջութեամբ հայութիւնը թուով մէկ միլիոն: Հայաստանի շուրջ՝ երկրէն անջատուած բնագաւառներու, Ղարաբաղի և Լոռիի հայութիւնը, թուով 300-350 հազար: Թիֆլիզի, Բաղուի, հիւսիսային Կովկասի և Ռուսաստանի մէջ ցրուած հայ բնակչութիւնը կէս միլիոն, և վերջապէս արտասահմանի, Պարսկաստան, Ամերիկա, Ֆրանսա, Եգիպտոս, Պալէստին, Սուրիա արտաստանած գաղութահայութիւնը, հետք առած նաեւ Թուրքիոյ և Պօլսոյ մէջ մնացածները թուով 700 հազար, որոնց բոլորի գումարը կը հասնի երկու և կէս միլիոնի:

Այսօրուայ մեր ամբողջութիւնը կազմող այս զանգուածներու թուի ահաբեկիչ նուազութեան հետ, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաեւ անոնց ազգային գիտակցութեան չափը և զայն պայմանաւորող տուիքները, որպէսզի մեզ համար պարզ ըլլայ, կատարուելիք աշխատութիւններու և նոր սերունդի դաստիարակման հրամայականութիւնը:

Թողով ալ քաղաքական աննպաստ կացութիւնը, որ կը տիրէ այժմ մեր երկրի և ամբողջ Կովկասի մէջ, և որ խոտոր կը համեմատի ազգային աւանդութիւններու և ոգիի հետ, ըսենք անմիջապէս, որ Ռուսահայ զանգուածներու գլխուն վերջացող կէս դարու շրջանին, դամոկլեան սուրի մը պէս կախուած է եղեր

Ռուս լեզուի և մշակոյթի տիրապետութեան սպառնալիքը, և որ հակառակ իրեն դէմ մղուած կատաղի կըռիւին, դարձեալ այդ մասի հայութեան լայն շրջաններուն մէջ գործած է ազգային նկարագիրը քայքայող զեր, և կը մնայ անմիջական սպառնալիք մը, իրեն օժանդակ ունենալով նաեւ համաշխարհային յիդալիփսութեան և համայնավարութեան գաղափարները:

Մեր նիւթէն դուրս է գրել երկրի մէջ տիրող ներկայ կացութեան մասին, բայց և անհրաժեշտ է արձանագրել փաստը, ամբողջական պատկերը տալու համար, և ապա անցնիլ գաղութային կեանքի մանրամասնութիւններուն:

Գաղութային գոյութիւնը ժողովուրդներու կեանքին ու պատմութեան մէջ անբնական ու հիւանդկախ երևոյթ մըն է, որու հետ անխուսափելիօրէն կապուած են այլասեռման, ուժացումի և բարոյական անկման վտանգները. և այս ոչ միայն մեզ կամ մեզ նման փոքրաթիւ ու տկար ժողովուրդներու համար, այլ և մեծերուն, որոնք ունեցած են միլիոններու հասնող զանգուածային գաղութներ, և անոնց այլասեռման դէմ պայքարող ուժեղ պետականութիւն:

Այս պայմաններու մէջ թերեւս զուր ըլլար այս անխուսափելի չարիքի և անոր բարձման մասին երկար խօսիլ և ուժ սպառել, եթէ մեր ազգային ներքին թէ արտաքին պայմանները բացառիկ վիճակի մէջ չըլլային, որուն որպէս արդիւնք աւելի քան դահալէժ ընթացք չ'առնէր այդ չարիքը սպառնալով մեր ազգային ինքնորոշման և պետական կազմաւորման:

Գաղութահայութեան մէկ կարեւոր մասը դուրս եկած կրիլիկեան շրջանէն և կամ թրքական ծովեղբերներէն ու արեւմտեան նահանգներէն, արդէն իրենց մէջ, որպէս կրծող որդ, ունին թրքական բարքերն ու

սովորութիւնները. և որ աւելին է թրքախօսութեան
ախտը. իսկ մնացածի կարևոր մասերը երկար ժամա-
նակէ ի վեր ապրած ըլլալով զաղութային մնայուն
կեանք, արդէն իսկ ենթարկուած են իրենց շրջան-
ներու քայքայող ազդեցութեան և հրապարակ բերած
զաղութային թանձրացած հոգեբանութիւն մը, որ
միայնգամայն կը հակասէ հայրենիքի բմբուռ մնկերուն:

Այս դեռ մէկ կողմն է մեր ընդհանուր պատկերին,
կայ եւ միւս կողմը, աւելի մտահոգիչ ու վճռական: Մեր
հայրենի եւ կրի ու պետականութեան ներկայ վիճակը,
թուի թէ բարոյական ու մշակութային տուիքներով,
բացարձակ հարկին տակ կը գտնուի զաղութներու հա-
յութիւնը իրենց անմխիթար երևոյթներով, նկատել
ոչ միայն հայրենի երկրի ուժեղացման, այլ իրական
կազմաւորման և տեականութեան համար անհրաժեշտ
ազդակ մը:

Վերեւ յիշուած թիւերով մեզ համար պարզ պէտք
է ըլլայ, թէ հայ ժողովրդի ընդհանուր համարանքի
կէսէն աւելին հայրենիքէն դուրս է, իսկ մտաւորա-
կան ու մշակոյթ տեսակէտէն հարիւրին եօթանասուն
և հինգը: Ահա երկու գլխաւոր պարագաներ, որոնց հը-
րամայականութեան տակ, հայ զաղութները պէտք է
առաւելագոյն չափերու հասցնեն իրենց ճիգերն ու աշ-
խատանքները, սերունդները հնարաւոր չափով պա-
հելու հայրենի երկրի և աւանդութիւններու հետ
կապուած, [տոմային ոգիով դաստիարակուած: Եւ այս
առաջին հերթին ազգային վարժարաններու մէջ, ուր
ամփոփուած է մեր մատաղ սերունդի նկատառնելի մէկ
մասը և ուր կարելի է ուղղակի ազդեցութիւն գործ
դնել:

Ներկայ գրքոյկի միակ նպատակն է գծել այն
ձգին, որու միջոցաւ կարելի պիտի ըլլայ հայ ժողո-

մէջ դնել ազգային ոգին ու նկարագիրը, տալ անոր
մարդուն և քաղաքացիին անհրաժեշտ ուժերը, ինչպէս
նաեւ կեանքի պայքարին համար անհրաժեշտ ուսման
պաշարը:

Թերեւ հարց ծագի շատերուն մէջ, թէ արդեօք
հնարաւոր է այս բոլոր նիւթերը տալ ազգային վար-
ժարանի մէջ, և թէ արդեօք չի՞ տուժեր աշակերտի
գործնական ուսման, գլխաւորաբար օտար լեզուի իւ-
րացման մասը, որու միջոցաւ նա դպրոցէն դուրս այս
ու այն պաշտօնով պիտի գտնէ իր հացին ճամբան:

Այս հարցը ոչ միայն գոյութիւն ունի մեր մէջ,
այլ և այն միակ մտահոգութիւնն է, որու պատճառով
չառ ծնողներ իրենց զաւակները կը զրկեն օտար վար-
ժարաններ, ի վրէն նիւթական մեծ զոհողութեան, և
ի վնաս իրենց տղու բարոյական շինուածքին և ազ-
գային նկարագրի կազմութեան:

Թողունք այն մասը, թէ մեր շրջապատի օտար
վարժարաններէն շատերը, ազգային գիտակցութեան
և նկարագրի տեսակէտէն խաթարման վայրեր են մեր
տղայոց համար, առնենք գործնական մասը, որ անոնց
հրապուրիչ կողմն է յաջս ծնողներու և ուսանողներու:
Գաղութահայ աշակերտները պաշտօնէութեան համար
պատրաստել, կը նշանակէ դանոնք առաջնորդել շէնդ
բժուաւորքեան մը. որովհետեւ օտար դաստիարակու-
թիւն ստացած այդ տղաք, կեանքի մէջ կը դառնան
անառանցք և երբեք քանակութիւններ: Մէկ կող-
մէ այլանդակած իրենց ազգային պատկերն ու առա-
քինութիւնները, օտար կը մնան մեր շրջաններուն,
իսկ միւս կողմէ անխուսափելիօրէն լքուած և արհա-
մարհուած այն օտարներէն, որոնց հետ նոյնանալու
անրնական փորձը կատարած են: Այսօր հարիւրներով
կարելի է հաշուել նման երիտասարդներ, որոնք օտար

վարժարաններէ ելած, յաճախ մէկի տեղ երկու օտար լեզուի տեղեակ, անգործ և կամ կէս կուշտ վիճակի մէջ են. իսկ լաւագոյն պարագային մօտաւոր ապագային բացը մնալու սարսափին տակ, կը շարունակեն որեւէ պաշտօն, ի գին ազգային ոգիի ուրացման և խղճի վաճառման:

Ներկայ օրերուն, երբ ամէն հորիզոնի տակ ցըցուն և աններող ձև կառնէ ազգայնական նեղմիտ հաշիւներն ու կիրքերը, զուր է օտար հորիզոններու տակ հացի ճամբայ և կամ կեանքի ասպարէզ նկատել զբրտսենականային կամ պետական պաշտօնէութիւնը:

Ազգային նախակրթարանները գաղութներու մէջ, ուրտեղէն կանցնին մեր վաղուայ սերունդի և քաղաքացիներու հոծ զանգուածները, այո՛, առանց խճողումներու կրնան տոհմային դասերով աշակերտներուն մէջ ամբացնել ազգային ոգին և աւանդութիւնները. որպէս ուսման բաժին՝ տալ անոր պարկեշտ ու գիտակից արհեստաւոր մը կամ առևտրական մը դառնալու համար անհրաժեշտ գործնական գիտելիքները, որոնց հետ նաև, այդ շրջանի օտար լեզուին գործնական ուսուցումը:

Հիմնաւոր ձևով տարուած այս աշխատանքը և համապատասխան պատրաստութիւնը, կրնան բաւարարել նաև այն ընդունակ և միջոց ունեցող աշակերտները, որոնք պիտի ուզեն շարունակել իրենց ուսումը և իւրացնել այս կամ այն մասնագիտութիւնը:

Ներկայ դառն օրերուն երբ ցեղի կէսովը թափառական ենք, կտրուած հայրենի երկրի շունչէն և հողի զօրաւոր կապէն, ենթակայ բարոյական թէ նիւթական ահաւոր պայմաններու, լաւագոյն է մեզ ստեղծել պարկեշտ և առաքինի արհեստաւորութիւն և գոր-

ծի մարդիկ, ումնդ նկարագրով և գիտակցութիւնով, քան թէ թերխաշ պատրաստութիւնով, և մէկ վայրկեանէն միւսը իր ծնունդն ու աւանդութիւնները ուրացող հիւանդկախ պաշտօնէութիւն:

Առաջագրուած այս պայմաններով հնարաւոր է վերկել նոր սերունդը ալլասեման վտանգէն և նիւթականի սարսափէն, ոչ. բայց այս ձևով գոնէ պիտի կրնանք նուազագոյն չափի մը իջեցնել ուժացումը և ազգային նկարագրի քայքայումը. մէկ քանի տասնեակ տարի ևս քարշ տալ մեր հաւաքական դոյութիւնը, որու ընթացքին թերևս քաղաքական պայմանները թոյլ տան այս հալածական զանգուածներուն, հաւաքուիլ հայրենի բնագաւառներու աղատ հորիզոններուն տակ, որոնք միայն բնական վայրերն են մեր ժողովուրդի գոյութեան և բարգաւաճման:

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ԴԻՐՔԸ ԼԵԶՈՒԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Էկզուաբանութիւնը գիտութիւն մըն է, որ կ'զբաղի լեզուներու ծագումով, անոնց բարեշրջութիւններով և իրարու հետ ունեցած առնչութիւններով: Կը ճշդէ անոնց դիրքը, ընտանիքները. ճշդելով նաև այն օրէնքները, որոնք դոյութիւն ունին լեզուներու մէջ:

Էկզուաբանութիւն կոչուած սոյն գիտութիւնը, իր հետազոտութիւններուն մէջ, մինչև այժմ լեզուներու զարգացման երեք աստիճանաւորումներ գծած է:

1. — Անջատական կամ միավանկ լեզուներ, որոնք կազմուած են միավանկ բառերէ և որոնցմով կը ներկայացնեն գաղափար մը. ինչպէս Չինարէնը և կիսավայրենի շարք մը լեզուներ:

2. — Կցողական լեզուներ, որոնք միավանկ լեզուներէն քիչ մը աւելի բարդ կազմութիւն ունին, ինչպէս քրդերէնը, Լազերու լեզուն:

3. — Հոլովական կամ թեքական լեզուներ, որոնք ունին քերականական և լեզուաբանական բարդ և նուրբ ձևաւորումներ. օրինակ Եւրոպական բոլոր լեզուները, Արաբերէնը, Պարսկերէնը, որոնց կարգին և Հայերէն լեզուն:

Հոլովական լեզուները այժմ բաժնուած են երեք տոնմի կամ զլխաւոր ճիւղերու:

1. Սեմական լեզուախումբ. օր. Ասորերէնը, Եփրայեցերէնը, Արաբերէնը:

2. Քամեան կամ թուրանական լեզուախումբ. օր. Թրքերէնը, Խաթարերէնը:

3. Հնդեւրոպական լեզուախումբ, օր. Պարսկերէնը,

Յունարէնը, Եւրոպական լեզուները և Հայերէնը:

Էկզուաբանութեան հաստատումով, այս բոլոր լեզուները աստիճանական զարգացումով միայն հասած են ներկայ զարգացած և կառարեզագործուած վիճակին: Ներկայի բոլոր հոլովական լեզուները, որոնց հետ և Հայերէնը ունեցած են իրենց միավանկ և ապա կցողական շրջանները:

Էկզուաբանութիւնը իր մեծագոյն ճիւղը կեդրոնացուած է հնդեւրոպական լեզուներու ուսումնասիրութեան վրայ: Այդ ընթացքին Հայերէնը ևս գիտականներու քննութեանը նիւթ զարձած է: Երկար մասնակի գիտական այդ շրջաններու մէջ, Հայերէնը նրկատուած էր սեմական կամ արիական լեզուի մը մէկ ճիւղը, նկատի ունենալով անոնց զօրաւոր ազդեցութիւնը և բառերու փոխառութեան պարագան:

Սակայն 1875ին Գերման գիտնական մը, Փրօֆ Հիւպլման յայտնի հայագէտ, եկաւ վերջնականապէս հաստատելու թէ հայ լեզուն ոչ թէ այս կամ այն լեզուի մէկ փոքր ճիւղն է, այլ հնդեւրոպական լեզուներու մէջ առանձին գլուխ մը կը կազմէ, ինքնուրոյն գիրքով: Միայն թէ նա իրեն գրացի լեզուներէն չատրաւեր փոխ առած և հայացուցած է, իր տընտեսական և քաղաքական փոխարարներութիւններու, պատճառով: Հայերէնի վրայ ազդող լեզուները եղած են, պատմութեան ընթացքով, Ասորերէնը, Պարսկերէնը և Յունարէնը:

Դիտելով այս տեսակէտէն, մեր մայրենի լեզուն ոչ միայն եղած է ու պիտի մնայ մեր ժողովուրդի պահպանման զլխաւոր մէկ գործօնը, հոգեկան աշխարհի հարազատ արտայայտիչը ու կերտողը, այլ և հայ սերունդներու հպարտութեան պատճառը և մեր ցեղի ռարոյական բարձրութեան և քաղաքակրթական ըն-

շունակութիւններուն մեծագոյն փառաշուք

Հայ լեզուն մեզմէ անկախ այժմ գիտական աշխարհի և պատմութեան համար ուսումնասիրութեան արժանի նիւթ մըն է, որպէս մարդկային պատմութեան անցեալ և ներկայ քաղաքակրթութեան մէկ կարևոր աղբակը և զայն լուսաւորող գործիք մը։ Այս ուսումնասիրութիւններու ընթացքին հայ լեզուի վրայ հիացող միջազգային գիտական ու գրական դէմքեր մէկէ աւելի են։

Մեզ կը մնայ գիտակցիլ այդ տոհմային մեծ հարստութեան, որ հեռաւոր թէ մօտաւոր սերունդներու ահաւոր ճիգերովն ու երկունքներովը, անաղարտ ու փառաւոր պատկերով մը մեզ հասած է, և որ պէտք է պահել ու արժէքաւորել զայն, որպէս մեր հոգեկան կեանքի մէկ անսպառ աղբիւրը և քաղաքակրթութեան միջոցը։

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Լեզուն այն միակ միջոցն է, որով կարտայայտենք մեր մտաւոր աշխարհը։ Լեզուի հետ կապուած է մեր հոգեկան աշխարհի զարգացումն ու յառաջդիմութիւնը։ Առանց լեզուի և արտայայտութեան, մեր բոլոր մտապատկերները դատապարտուած են մնալու խառնակ և անկարգ, հետեւաբար անզարգացած ու նախնական վիճակի մէջ։ Առանց լեզուի, մարդիկ չեն կրնար ոչ միայն խոհական ըլլալ, այլ և չեն կրնար իրենց ուժերը դասաւորել և զանոնք նպատակայարմար կերպով գործածելու ի վիճակի դառնալ։ Լեզուի և մարդկային հոգեկան աշխարհի փոխադարձ այդ կապերը նկատի ունենալով է, որ դպրոցական ուսուցչները ման մէջ անոր պէտք է տալ դերակշիռ տեղը։ Լեզուն ըլլալով տղու հոգեկան աշխարհը կերտողը և անոր հարազատ պատկերացումը, ի հարկէ ոչ մէկ վայրկեան կարելի է չեղիլ այն հիմնական սկզբունքէն, թէ նախակրթարաններու ուսուցումը պէտք է ըլլայ բացարձակ կերպով մայրենի լեզունով։

Մայրենի լեզուի ուսուցման, մանաւանդ ոչ հայաստանի չորջանակներու համար, պէտք է տալ բացառիկ կարևորութիւն և ձև։ Նա պէտք է դառնայ կրթական մարմիններու մտահոգութեան միակ առարկան, նպատակ ունենալով ուսուցումէն առաջ աշակերտները մղել բացարձակ հայաստութեան և հայերէնով մտածելու։

Թրքերէնի և կամ օտար որեւէ լեզուի մայրենի լեզուի տեղ գործածութիւնը, չազգային դատարարականութեան և ոգիին դէմ մեծագոյն չարիքը ըլլալով, հայ բոլոր

վարժարանները իրենց համար աւագ պարտականութիւն պիտի համարեն, պայքարիլ այդ քայքայող սովորութեան և ախտին դէմ, թէ կուգայ խաթարել տղայոց հոգին ու զգացումները, և բացարձակ արգելք հանդիսանալ տոհմային դաստիարակութեան և աւանդուած ուսումի իւրացման և խորացումին:

Հայ ազգային բարձրագոյն նախակրթարանէ շրջանսւարտ մը, պէտք է գիտնայ, ճիշդ, պարզ, մաքուր և վարժ աշխարհաբարով բերանացի և գրաւոր արտայայտուիլ: Ուրիշներու գրաւոր թէ բերանացի արտայայտութիւնները առանց դժուարութեան բութ լընել, արեւմտահայ թէ արեւելահայ լեզուով: Պէտք է տեղեկ ըլլայ մեր ազգային գրականութեան ընթացքին և զլիսաւոր շրջաններուն, ինչպէս նաեւ շատ համառօտ տեղեկութիւն ունենայ օտար գրականութեան վրայ, ի յայտ բերելու համար գրական ու գեղարուեստական պարզ ըմբռնում մը:

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄԸ. Դասագրքեր. — Ընթերցանութիւնը լեզուի ուսուցման առաջնակարգ միջոցն է: Այս պատճառով ալ ընթերցանութեան դասադրքերը պէտք է պատրաստուած ըլլան շատ խնամով և ձեռնհասութիւնով, լեզուի դիւրին ու պարզ մասերէն սկսած դէպի դժուարները առաջնորդուած: Դասադրքերը պէտք է ըլլան շարքով, որոնց բոլորի լեզուն պէտք է ըլլայ պարզ և մաքուր, կարճ նախադասութիւններով և պարբերութիւններով, սահուն և կենդանի ոճով: Հատուածները պէտք է ունենան տղուն հոգիին մօտ բովանդակութիւն և գեղարուեստական ցայտուն արժանիք: Այս ձևի հատուածները, աչակերտները կը կարգան ըստն հետաքրքրութեամբ և եռանդով, որ մեծագոյն գրաւականն է շուտ և խորապէս իւրացնելուն: Ասկէ դատ, այս ձևով աչակերտները ըն-

թերցանութիւն սորվելու հետ միասին, անզգալաբար փունենան նաեւ դրականութեան և գեղարուեստի ըմբռնումը և ճաշակը:

Ընթերցանութեան գրքերու մաքուր և գեղեցիկ տպագրութիւն ունենալը, ինչպէս նաեւ գեղարուեստական և արտայայտիչ պատկերներով պարզարուած ըլլալը մեծ առաւելութիւններ են:

Ընթերցանութեան հատուածներու նպատակը պէտք է ըլլան, իրենց նիւթով և գասաւորումով աչակերտներու մէջ զարգացնել իմացականութիւնը, զանոնք մղել և վարժեցնել դիտելու, խորհելու և դատելու: Ասոնց հետ միասին կերտել անոնց մէջ ազգային ողին ու հայրենասիրութիւնը, գեղեցկի ըմբռնումը, առաքինութիւններու էութիւնը, գրականութեան ճաշակն ու սէրը:

Ընթերցանութեան գասադրքերը պէտք է պատրաստուած ըլլան մանուկներու հոգիին և ծանօթութիւններուն զարգացման աստիճանի համաձայն, սկսելով իր անմիջական շրջապատէն ու սովորութիւններէն, հետզհետէ ուսուցանել հայրենի աշխարհը, անոր հետ կապուած աւանդութիւններն ու պատմուածքները. ներշնչելով անոր մարդկային բարձր զգացումներ, այլասիրութիւն, անձնուիրութիւն, ճշմարտի պաշտամունք, զոհաբերութիւն, հայրենասիրութիւն, վառ սէր դէպի հայրենի աշխարհն ու ամբողջական հայրենիք՝ իր հին ու նոր յիշատակաբաններով, պատմական վայրերով, հերոսներով, գրական ու գեղարուեստական արտադրութիւններով:

Ընթերցանութեան գրքերը, ինչպէս նաեւ դասաւանդող ուսուցիչները պէտք է զգուշանան միայնգամայն, տղայոց բարոյախօսելէ ու քարոզելէ, իրենց փողմէ զանազան հետեւութիւններ և եղբարկացութիւն-

ներ հանելով: Անոնց նպատակը պէտք է ըլլայ առաջ-
նորդել մանուկը դէպի դիտողութիւն և խորհրդածու-
թիւն, որմէ յետոյ մանուկը ինքն իսկ պէտք է եզ-
րակացնէ և ստեղծագործէ, իր արտայայտութիւննե-
րով ու բառերով, զգալով այդ ստեղծագործութեան և
գիւտի անփոխարինելի հաճոյքը:

Ընթերցանութեան միջոցաւ աշակերտը պէտք է
ծանօթանայ արեւելահայ և արեւմտահայ լեզուին ու
գրականութեան միայնգամայն: Լաւագոյն պիտի ըլ-
լար եթէ ունենայինք այնպիսի դասագրքեր, որոնց
լեզուն կազմուած ըլլար միջին ճանապարհով, որոնց
ընթացքով երկու լեզուի արտայայտիչ ու լաւագոյն ձևերը:

Այս բոլոր պայմանները նկատի ունենալով ներ-
կայ օրերուն, որպէս լաւագոյն ընթերցանութեան դա-
սագիրք կարելի է նկատել ողբացեալ Ռ. Զարդարեանի
«Մեղրագետ»ի շարքը Ա—Զ տարի: Իսկ անոնց չդո-
ւթեան պարագային «Լուսաբեր»ի շարքը Ա—Դ
տարի:

Հայերէն լեզուի, թէ գրականութեան ուսուց-
ման մէջ, ընթերցանութեան գրքերու վճռական դերը
նկատի ունենալով, ուսուցիչներ և թէ կրթական մար-
մինները պէտք է ընտրութեան մէջ ըլլան խստապահանջ
և հոգածու, հոռու պահելով վարժարանները Պոլիս թէ
այլուր հրատարակուած շարք մը ընթերցանութեան
դասագրքերէ, որոնք հրապարակ հանուած են օրուայ
հացի մտահոգութեամբ միայն, և որոնք ամլութեան
կը մատնեն գործ դրուած ճիգերը:

Ուսուցման մեթոտը. — Ընթերցանութեան ու-
սուցումը պէտք է կատարուի մանկավարժական երեք
աստիճաններու միայնգամայն գործադրութիւնովը,
որոնք են 1. Նախապատրաստութիւն, 2. Նիւթի մա-
տուցում, 3. Իւրացում:

1. — Նախապատրաստութիւն. Ուսուցիչը նախ
քան հատուածը աշակերտներուն կարդացնել տալը,
պարզ, հասկնալի և կարճ հարցերով պէտք է աշակերտ-
ները պատրաստէ մատուցուելիք հատուածի
իմաստին, հաւաքելով աշակերտներու ծանօթութիւն-
ները հատուածին մէջ հանդիպելիք անձերու, կենդա-
նիներու, առարկաներու և վայրերու մասին: Չանա-
ղան հարցերով և անզգալի կերպով ընդլայնել զանոնք
մտեցնելով հատուածի իմաստին և ոգիին:

2. — Մատուցում. աշակերտներուն մաս առ մաս
կարդացնել տալ հատուածը առանց հեզելու կամ բա-
ռերը կրկնելու, առանց հաղձեպի և տաղնապի, բարձր
ձայնով, յստակ առողանութիւնով և օհոհն՝ կէտադ-
րութիւնով: Աշակերտի ընթերցումը շարունակել մին-
չև որ կարդացածէն ամբողջական իմաստ մը ստացուի:

Այս ձև, հատուածը մէկ անգամ կարդալ տալէ
յետոյ յետիւ մաս առ մաս բացատրութիւններու:
Զգուշանալու է աշակերտին ընթերցանութիւնը պա-
տահական որ և է տեղ կեցնելէ և կամ անծանօթ բա-
ռերը առանց բացատրութեան անցնելէ:

3. — Իւրացում. Հատուածը մաս առ մաս և ապա
ամբողջը մէկ անգամով պատմել տալ աշակերտներուն,
համառօտ, պարզ ու կարճ նախադասութիւններով,
բարձր ձայնով: Հարցերով աշակերտներուն հանել տալ
հատուածի հիմնական իմաստը իրենց իսկ արտայայ-
տութիւններով: Բարձրագոյն գտնարաններու մէջ ընել
տալ բազդատութիւններ, հանել տալ նմանութիւննե-
րը, տարբերութիւնները, ներդաշնակութիւնը ու տը-
րամաբանական կապը կամ հակասութիւնները:

Քերականութիւն. Նախակրթարաններու մէջ
բացարձակ կերպով պէտք է զգուշանալ քերականու-
թիւնը առանձին զասով աւանդելու սովորութենէն:

Քերականութիւնը սերտ կերպով պէտք է կապել ընթերցանութեան դասին հետ: Աշակերտները պէտք է սովորին քերականութիւնը անուղղակիօրէն ընթերցանութեան ընթացքին, գործնականօրէն տեսնելով բառերուն կատարած պաշտօնը և կրած փոփոխութիւնները, առանց կանոններ գոց ընելու: Մասունք բաներու ուսուցման մէջ, պէտք է առնել նախ հիմնական դեր կատարողները, գոյական և բայ և ապա անոնց օժանդակ մասերը: Իսկ վերլուծումները պէտք է ըլլան տրամաբանական կապով: Գործածութիւնով և տրամաբանական վերլուծումով լաւ ըմբռնուած որ և է քերականական մասի բացատրութիւնն ու կանոնի ձևակերպումը, աշակերտը ինքը պէտք է հանէ, ուսուցչի կողմէ տրուած հարցերով և ուղղակի առաջնորդութեամբ: Քերականական վերլուծումները և վարժութիւնները պէտք է ընել ընթերցանութեան հատուածներէն և ընթերցանութեան ընթացքին: Ուսուցիչը իրեն հիմնական սկզբունք պէտք է ունենայ, քերականութիւնը իր ամենապարզ ձևին վերածել և հիմնական կէտերով աւանդել աշակերտներուն, զգուշանալով խճողումներէ և քարդութիւններէ, ինչպէս նաև անոր անխուսափելի հետեանքը՝ զրաւոր ծանր պարտականութիւններէ:

Գրաւոր աշխատութիւններ. — Արտագրութիւն. լեզուի թէ ուղղագրութեան ուսուցման համար արտագրութիւնը ունի իր վճռական դերը, միայն թէ այս մասը ևս պէտք է տանիլ օգտակար և ուսուցանող ձևով: Աշակերտները տարրական բաժիններու մէջ ամէն օր, իսկ բարձրագոյն դասարաններու մէջ շատ յաճախ պէտք է արտագրեն իրենց կարդացած հատուածները, ուշագրութիւնով: Արտագրութեան ժամանակ աշակերտը պէտք է ձայնով կարդայ իր գրելիք բառը, և գրէ

մէկ անգամով և ուղղագրութեամբ, մաքուր և ընթեռնելի, գեղադրական օրէնքներով և կէտագրութեան ուշագիր: Այս ձև գրելը պարտագրելու համար աշակերտներուն, երբեմն պէտք է գրքերու տեղ իրենց տետրակներուն վրայէն կարդացնել հատուածները: Այս ձևով մէկէ աւելի զգայարանքներ մասնակցելով բառի արտագրութեան, տղու մէջ կը հիմնաւորուի, թէ ուղղագրութիւնը, թէ սահուն կարդալը, և թէ տղան վարժութիւն կունենայ ամէն գրութիւն մաքուր և ընթեռնելի գրելու:

Անհոգ և ուղղագրական սխալներով գրուած արտագրութիւնները միայնգամայն կը վնասեն, թէ ուղղագրութեան և թէ տղու նկարագրին. որոնք ի վերջոյ սրբագրելը կը դառնայ շատ դժուար, եթէ ոչ անկարելի:

Շարադրութիւն. — Շարադրութիւնը ըլլալով լեզուի ուսման ամենազլխաւոր մէկ արտագրութիւնը, անոր փորձերը պէտք է տանիլ լուրջ հոգածութիւնով և դասաւորուած կերպով: Շարադրութեան նախնական փորձերը պէտք է սկսիլ տարրական դասարաններէն և ձև տալ միջին ընթացքի կէսին: Շարադրութիւնը առաջին տարիներուն պէտք է սերտ կապուած ըլլայ ընթերցանութեան հետ: Նիւթը պէտք է առնել ընթերցանութեան հատուածներէն, զորս աշակերտը պէտք է գրէ իր բառերով և հանկցած ձևով, առանց գրքին կապուելու. սկիզբները համառօտելու միտումով և սպա ընդարձակելու վարժութիւններով: Ներկորդ շրջանին, դուրսէն նիւթ առնելու պարագային ալ, ուսուցիչը պէտք է աշակերտները պէտք եղած չափով պատրաստէ, սովորեցնելով աշակերտին նոր գործածուելիք բառերու ուղղագրութիւնը: Պէտք է զգուշանալ աշակերտներուն անպատրաստի և աղատ նիւ-

Թերու շուրջ չարագրութիւն գրել տայէ, նկատի ունենալով հետեւեալ անյարմարութիւնները: Աշակերտները իրենց երեւակայող խառնուածքով տրամադիր են նիւթը խճողելու և աւելորդ մասերով ծանրաբեռնելու, այս հետգնեալ կրնայ սովորութիւն դառնալ և վրնասել սեղմ ու տրամարանական արտայայտութեան, որ պէտք է ըլլայ ուսուցման հիմնական սկզբունքը: Ասկէ զատ ազատ նիւթերու շուրջ գրող աշակերտները իրենց նոր գործածած բառերու մեծ մասը կը գրեն այլ լանդակ սխալներով, որոնք այդ ձևով ալ կամրանան իրենց մէջ, առիպելով ուսուցիչները, աւելորդ ձիգեր գործ դնել այդ պատկերները ջնջելու համար:

Շարագրութեան նիւթը պէտք է ըլլայ աշակերտի ծանօթութեան և զարգացման աստիճանի համապատասխան, և ըստ կարելւոյն գեղեցիկ ու հետաքրքիր նիւթերու շուրջ, սկսելով անմիջական չըրջանակի պարզ նիւթերէն և ապա երթալ պատմուածքներու և աւելի բարդ նիւթերու:

Նամակագրութիւնը և պաշտօնական գրութիւններ, պէտք է կազմեն շարագրութեան մէջ էական մաս մը:

Անհրաժեշտ է ամէն ձիգ գործ դնել, որպէսզի աշակերտները գեն չառն սեղմ, ամբողջ իմաստով, պարզ, կարճ նախագասութիւններով ու պարբերութիւններով, հետու աւելորդ արտաքինութիւններէ և անիմաստ արտայայտութիւններէ ու կրկնութիւնէ:

Շարագրութիւնը ևս գրուած պէտք է ըլլայ չափ մաքուր, քնթեռնելի և լաւ գրով:

ԹՈՒԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Բարձր. նախակրթարանէ աւարտական մը, պէտք է անցած ըլլայ թուաբանութեան ամբողջական ընթացք. անկէ զատ, առանձնապէս պէտք է տեղեակ ըլլայ անոր առևտրական մասին և գործնական ձևերուն: Թուաբանութեան հետ, բարձրագոյն դասարաններու մէջ, պէտք է աւանդուի երկրաչափութիւն, գրահաշիւ և տոմարակալութիւն, գործնական ու սեղմ բնոյթով, որոնք անհրաժեշտ գիտելիքներ են թէ կեանք մտնող տղայոց, թէ ուսումը շարունակելու հնարաւորութիւն ունեցողներուն համար:

Թուաբանութեան՝ որպէս գործնական ուսում, ունեցած կարևորութիւնը, ինչպէս նաև աշակերտներու վրայ կատարելիք կրթիչ դերը նկատի ունենալով, այդ նիւթը պէտք է դասել աւանդուելիք նիւթերու կարևորագոյն շարքին մէջ և ուսուցումը դնել համապատասխան լուրջ և հիմնական հողի վրայ:

Ուսուցումը.— Թուաբանութիւնը ինքն ըստ ինքեան վերացական ու առարկայականութենէ զուրկ նիւթ մը ըլլալով, անոր ուսուցումը արգիւնաւորելու համար պէտք է որպէս հիմնական հանգամանքներ նշկատի ունենալ և գործադրել հետեւեալ սկզբունքները. 1. Առարկան վերածել իր ամենապարզ և որոշ ձևին. 2.— Խուսափել խճողումէ և յոգնեցուցիչ բարդութիւններէ:

Տարրական դասարաններու մէջ մանաւանդ, այս նիւթը դասաւանդողները պէտք է զգոյշ ըլլան զոհ չերթալու համար թիւրիմացութիւններու, ուր 8—10 տարեկան մանուկներու մէկ մասը ընդունակ ըլլալով, չուտով կը ձանձրանան փոքր թիւերէն և հաշուական կրկնութիւններէն, իսկ անընդունակները նիւթի վե-

բացականութեան պատճառով կը մնան շուար և մտածելու անկարող, պահանջելով առարկայական փորձեր, հաշուական հետաքրքիր ձևեր և զննական միջոցներ։

Թուաբանութեան նախնական մասերուն մէջ, թէ և զննական ու առարկայական դասաւանդութիւնը անհրաժեշտութիւն է և յաջողութեան պայմաններու ամենազլխաւորը, օրկ. փայտիկներով, մատներով, համարիչով, ընկոյզով հաշուել, սակայն այս ձևի ջափազանց գործածութիւնն ու անտեղի երկարածողութիւնը, չափանգամ պատճառ կը դառնայ, որ տղայք անբաժան կերպով կապուին այդ ձևին ու միջոցներուն, և քանի որ անոնց անհրաժեշտ մտաւոր հաշիւներու մէջ, որոնք ուսողութեան բարձր մասերու համար էական են և անհրաժեշտութիւն։

Այս պայմաններու մէջ մտաւոր թէ առարկայական ուսուցումը պէտք է կիրառուին փոխնի փոխ և ներդաշնակուած, շահագրգռուած աշակերտի իւրացման հետ, նաեւ անոր մտքի և յիշողութեան գործելու անհրաժեշտութիւնովը։

Տարրական դասարաններու մէջ կատարուած հաշիւները պէտք է ըլլան սահմանափակ շրջանի մէջ, Թ. տարի 10—100, Բ. տարի 1000. անմիաբան է և վնասակար, աշակերտները այդ շրջանին թէ յետոյ, դուրս հանել գործնական խնդիրներու շրջանակէն, և միլիոնաւոր թիւերով երկար զբաղցնել, որոնք թէ յոգնեցուցիչ են և թէ նիւթի գործնական թափը կը ձգեն։

Այս մտայնութիւնով չափ անգամ թուաբանութիւն դասաւանդողներ, յիշողութիւնը զօրացնելու պատճառաբանութիւնով, աշակերտներուն կուտան վերացական բնոյթով, խառնիխուռն անբնական կազմութիւնով, յաճախ և դիտումաւոր պակասով դժուարա-

գոյծ խնդիրներ։ Այս ձևը ոչ միայն զուր տեղը ժամանակ կը խլէ ի վնաս գործնական ու պարզ խնդիրներու, այլ և աշակերտներուն մեծ մասին մէջ առաջ կը բերէ յուսահատութիւն և բարոյալքում, վնասելով անոր ինքնավստահութեան։

Թուաբանութիւնը իրեն որպէս տաղանակարգ նպատակ պիտի ունենայ զարգացնել տղու մէջ յիշողութեան հետ միասին, նաեւ զատելու կարողութիւնը։ Այս պատճառով ալ պէտք է լայն տեղ տալ պատճառաբանեալ վերլուծումներու։ Աւանդուած թուաբանական կանոններու գասաւորումն ալ պէտք է ունենայ նոյն պատճառաբանեալ կապը, պարզէն դէպի բազազրեալը առաջնորդուած։ Աշակերտները պէտք է լիճակի դարձնել գտնելու թուաբանական գործողութիւններու և կանոններու փոխարարներու թիւերը, բաղդատութիւնը և զանոնք շարադասել պատճառի և ալիւնքի կարգով։

Թուաբանական կանոնները պէտք է հանել աշակերտներու միջոցաւ, դիւրինէն դէպի բարդ առաջնորդուած խնդիրներով և վարժութիւններով, որմէ յետոյ աշակերտը իր իսկ արտայայտութիւնով պէտք է ձևակերպէ կանոնը։ Ուսուցիչը կամ գասաւանդողը պէտք է հաստատ ու կշռուած հարցերով աշակերտը առաջնորդէ, մինչև որ կարողանայ ամենակարճ և պարզ բացատրութիւնը տալ կամ մօտենալ հետապնդուած կանոնի ձևաւորման։

Թուաբանական խնդիրներն ու կանոնները խրճողումէ և բարդութիւններէ հեռու պահելը, ինչպէս նաեւ գործնական նիւթերու շուրջ խնդիրներ կազմելը պայման ըլլալով հանդերձ, աշակերտներու բացառութիւններն ու արտայայտութիւններն ալ պէտք է

դարձնել սեղմ ու ամբողջական միայնագամայն։ Իր նիւթի յարմարութիւնով, թուաբանութեան դասաւանդութիւնը տղայոց պէտք է սորվեցնէ ուղիղ դատել, կարճ ու պարզ արտայայտուիլ, տրամաբանական կապերով յառաջանալ, և անշեղ կերպով հետապնդել տրուած նպատակը։

Թուաբանութեան դասը ուսուցման հետ, ունի նաև աշակերտին նկարագրին և հոգեկան կարողութիւններուն վրայ ազդելու, զանոնք կազմելու և ուժեղացնելու յարմարութիւններ։ այս պատճառով ալ զայն աւանդող ուսուցիչները պարտին աւելի քան ուշադիր ըլլալ և գիտակից, օգտուելու համար այդ յարմարութիւններէն։

Գրաւոր պարտականութիւններու մէջ, հետևողական կերպով պէտք է ուշադիր ըլլալ մաքրութեան, թիւերու գեղեցկութեան և որոշ գրուելուն, խնդիրները կարճ ձևով լուծելու վարժութեան։

ԿՐՕՆԻ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԴԱՍԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ

Ազգ. նախակրթարանէ մը աւարտած տղան պէտք է գիտնայ Քրիստոսի կեանքն ու դործունէութիւնը, քրիստոնէութեան հիմնումին և անոր տիրապետութեան պատմութիւնը։ Ծանօթ պէտք է ըլլայ նոր Ռիտիին հետ նաև Հին Ռիտիին ընդհանուր կերպով, և ճանչնայ եկեղեցական խորհուրդներու էութիւնն ու արժէքը, ինչպէս նաև զանոնք կատարող պաշտօնէութիւնը։

Նախակրթարաններուն մէջ մասնաւորաբար, դասաւանդման այս նիւթին պէտք է մօտենալ մեծ զգուշ-

շութիւնով և տալ զայն ծրագրուած ու լաւ դասաւորուած ձևի մէջ. նկատի ունենալով, որ կրօնի սըխալ ու նախապաշարուած դասաւանդութիւնը, աշակերտներու վրայ յաճախ կը թողու հակառակ ազդեցութիւն մը, և կուտայ բացասական արդիւնքներ։ Այս պարագան չի սահմանափակուիր միմիայն ձանձրացուցիչ դառնալու և կամ աշակերտները կուրութեան մղելու երևոյթներով, այլ և յաճախ զանոնք կենթարկէ թիւրիմացութիւններու, և անիմաստ ու յանդուգն որոնումներու, որոնք զիրենք կը մատնեն շուարումի, կը վնասեն իրենց բարոյական կառուցուածքին, խանգարելով անոնց միտքն ու երևակայութիւնը։ Սխալ ու նախապաշարեալ դասաւանդման այս ձևն ու տրուած արդիւնքներն են պատճառ դարձած, որ շատ տեղեր դպրոցական ծրագիրներու մէջ, կրօնը և բարոյագիտութիւնը զատուին և կամ աւելի առաջ երթալով կրօնը փոխարինուի պարզ բարոյագիտութիւնով։

Մեր ցեղային թէ՛ հաւաքական իւրաքանչեւ պայմաններու պարտադրութիւնով, կրօնի և եկեղեցական պատմութեան դասաւանդութիւնը պէտք է կարևոր տեղ ընէ ազգ. նախակրթարաններու մէջ, դառնայ ոչ միայն ուսուցման նիւթ, այլ և բարոյագիտութեան աղբիւր մը և տոհմային դաստիարակութեան ուժեղ գործիք մը։

Կրօնի և եկեղեցական պատմ. դասաւանդման նպատակը պէտք է ըլլայ, ոչ միայն աշակերտները ծանօթացնել Հին Ռիտիի պատմութիւններուն, Յիսուսի կեանքին ու գործունէութեան, Քրիստոնէութեան հիմնումին ու անոր զարգացման, դէպքերու և անձերու շարադասութեան, այլ և պէտք է ան առաջնակարգ նպատակ ունենայ աշակերտներու մէջ կազմելու և ամրապնդելու

լու բարոյական մարդը և անոր հիմք՝ անհրաժեշտ առաքինութիւնները:

Կրօնի դասաւանդութիւնը պէտք է կատարէ այս աշխատութիւնը, առանց քարոզելու և կամ բարոյագիտական ֆորմիւլներ գոց ընել տալու. այլ Ս. Գրքերու դէպքերը և անոնց շարադասութիւնը հիմ ունենալով, աշակերտին հանել տալ անոնց բարոյական կողմը և արժանիքները, ինչպէս նաև անոնց սովորական մարդկային կեանքէն ունեցած դերազանցութիւնըն ու վեհութիւնը:

Առանց այս ձևին կիրառմանը, կրօնի դասին միօրինակ ու նախապաշարունակներով եղած դասաւանդումը, այն է Յիսուսի կեանքի և հրաշքներու պարզ գոց սովորեցնելը, կուտայ վերև յիշուած հակառակ արդիւնքը և կամ լաւագոյն պարագային, աշակերտին համար կըլլայ ձանձրացուցիչ և հետևաբար անօգուտ: Տարրական դասարաններու մէջ բարոյագիտական հիմունքներով դասաւանդուած դէպքերէն յետոյ, բարձր դասարաններու մէջ աշակերտը պէտք է տեղեկանայ նախաքրիստոնէական մարդկային ըմբռնութիւններուն և բարոյական պատկերին, ինչպէս նաև քրիստոնէութեան այդ բոլորի վրայ կատարած բարոյական ներգործութեան, լաւագոյն կերպով ըմբռնելու համար անոր վարդապետութեան մեծութիւնն ու հմայքը, ինչպէս նաև կատարած համամարդկային դերը:

Այս շրջանին առաւելապէս պէտք է ծանրանալ առաքելներու կատարած դերին և անոնց հոգեկան կեանքի վերլուծման: Վեր առնել զանոնք, որպէս դադափարական գործիչներ, հրապարակ բերել անոնց մարդկային առաւելութիւնները, որպէս իրենց յաղթանակին իրական առանցքը: Այս մասը, որպէս մարդ-

կային գործունէութիւն, աւելի քան ուժեղ կազդէ աշակերտներու վրայ. միայն թէ դասաւանդողը պէտք է զգուշանայ բարդ վերլուծութիւններէ և մանրամասնութիւններէ: Տալով միայն ցցուն օրինակներ ու դէպքեր, միշտ սեղմ ու պարզ բացատրութիւններով:

Կրօնի դասը առաւելապէս պէտք է աշակերտներուն պատկերացնէ քրիստոնէութեան առաւելութիւններն ու գերազանցութիւնը ուրիշ կրօններու համեմատութեամբ, մասնաւորաբար անոր պարտադրած մաքուր կենցաղը և ժուժկալութիւնը, ընտանեկան խաղաղ ու երջանիկ կեանքի մը հիմունքը ըլլալը:

Այս բոլորէն դուրս ազգ. վարժարաններու կրօնի դասաւանդման առաջնակարգ նպատակներէն մէկը պէտք է ըլլայ, ծանօթացնել աշակերտը մեր հայրենի եկեղեցիին և իր խորհուրդներուն, անոնց կարեւորութեան և սրբութեան, եկեղեցական արարողութիւններուն, անոնց հանդիսաւորութեան և վեհութեան: Աղօթքներու և շարականներու հոյակապ ու վսեմ կառուցուածքին ու գեղեցիկ յղացման. եկեղեցական պալատոնէութեան և անոր կատարած ծիսական ու բարոյական դերին: Ապա պէտք է վեր հանել, հայրենի եկեղեցոյ դերը մեր ազգային գոյութեան պահպանման տեսակէտէն և դիտակցական սիրով ու համոզումով, անկեղծ երախտագիտութեամբ կապել աշակերտները այս բոլորին հետ:

Կրօնական դէպքերու և անձերու դասաւորման մէջ, մասնաւորաբար պէտք է ծանրանալ այն մասերուն վրայ, որոնք մարդկային առաքինութիւններու օրինակներ կրնան ծառայել, և դաստիարակել աշակերտը, օրինակ՝ աշխատութիւն, զոհաբերութիւն, անձնազոհութիւն, ճշմարտի պաշտամունք, անթերի օրի-

նապահութիւն, ժողովարարութիւն, մաքուր կենցաղ:

Առանձնագլխ աշակերտներ, թէ կրօնի դասաւանդութիւնը պէտք է զգուշանայ աշակերտին մէջ դիմադրական ոգին խորտակելէ, ստրկացնելէ, ինքնապաշտպանութիւնը դասելով մարդկային առաքինութիւններու շարքը:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ

Ազգ. նախակրթարանէ աւարտական մը պէտք է անցած ըլլայ ազգ. աւանդական պատմութեան մասը: Զորս հարստութիւնները մանրամասնուած կերպով մինչև մեր օրերը, և ի վերջոյ քննական և ընդհ. պատմութիւնները որպէս առանձին նիւթ:

Ազգ. պատմութեան դասաւանդութիւնը նախակրթարաններու մէջ, առողջ և բանասիրտ տոհմային դաստիարակութեան ամենաբարձր, և ուղղակի ներգործող ազդակն է, որուն համար և զայն պէտք է աւանդել համապատասխան ուղղորդութիւնով և հոգածութեամբ:

Ազգ. պատմութեան նպատակն է.

1. Ծանօթացնել աշակերտները մեր ազգային գոյութեան հիմերուն և իրենց նախահայրերու կատարած գործերուն:

2. Ազգային գոյութեան և յառաջդիմութեան տեսակէտէն, անոնց կատարած աշխատանքներուն, արծարծելով տղայոց մէջ սէր և երախտագիտութիւն դէպի նախահայրերը:

3. Ներշնչել անոնց պարտաճանաչութիւն դէպի գալիք սերունդները:

4. Արթնցնել հասարակական, գրական ձգտում-

ներ և առաքինութիւններ:

5. Ծանօթացնել աշակերտները հին ու նոր հասարակական կազմերուն և կեանքին, ցուցնելով անոնց կրած աստիճանական յառաջդիմութիւնն ու զարգացումը, որոշելով սերունդներու և հետեւաբար իրենց դերը այդ հասարակարգի մէջ:

Այս բոլորը մասնակի նպատակներ ըլլալով, ազգ. պատմութիւնը իր ընդհանուր ձևին ու բովանդակութեան մէջ, պէտք է հիմնուի հայրենասիրութեան վրայ. ի հարկէ զայն դնելով ուղիղ և առողջ մակարդակի մը վրայ: Պատրաստուելիք սերունդը պէտք է սիրէ իր հայրենի երկիրը՝ բնութիւնով, մեռնող և ապրող սերունդներով, աւանդութիւններով, պատմական վայրերով և հերոսներով: Պէտք է ոգեւորուի այդ բոլորով, որպէսզի իր մէջ արթննայ այդ հայրենիքին ու ժողովրդին կատարելագործման և յառաջացման համար աշխատելու ճշմարիտ ու գիտակից փափաք մը:

Ազգ. պատմութեան աւանդման մէջ, թէև գերակշիռ դերը պիտի ընէ մեր կեանքի պատահարներն ու ընթացքը, սակայն նկատի ունենալով այն պարագան, թէ հայ պատմութիւնը քաղաքական թէ քաղաքակրթական մասերով, անքակտելի կապերով միացած է իր գրացի՝ մասնաւորաբար ուժեղ ժողովուրդներու պատմութեան հետ, ապա ուրիշ անհրաժեշտ է մեր պատմութեան հետ միասին, ընդհանուր տեղեկութիւն պատմութեան հետ միասին, ընդհանուր տեղեկութիւն տալ գրացիներու կեանքի և դիրքի մասին, ինչպէս նաև մանրամասնել անոնց կեանքէն այն նիւթերը, որոնք այս կամ այն ձևով կապուած են ու պիտի մնան հայ կեանքի և յառաջդիմութեան հետ: Առանց այս լրակցութիւն տեղեկութիւններուն պատմական շատ դէպքեր

ու դէմքեր կը մնան աշակերտներուն համար անլուծելի և անհասկանալի, թողլով անոր վրայ հեքեաթի տը-
ռաւորութիւն:

Պատմութիւնը մոքրերու համար պէտք է սկսիլ բարոյագիտական պղտիկ պատմութեան քննարկով, որոնք մանկան հոգիին և զգացումներուն վրայ ազդող և զայն կազմող բնօրէն պէտք է ունենան: Այս մասին հետ խառն և անկէ յետոյ, պէտք է աւանդել աւանդական հայ պատմութիւնը, որու առաջնորդող նպատակը պէտք է ըլլայ մանուկին մէջ արթնցնել սէր և պաշտամունք դէպի իր նախահայրերը, հպարտացնել անոնց լուսա-
ւոր ու յաղթական տիպարով, մղելով զայն դէպի նոր առաքինութիւններ:

Պատմութեան այս մասը իր կատարելիք դերի պարտադրութեամբ, ինչպէս նաև փաստերու և հի-
մունքներու հետ կապուած չըլլալու առաւելութեամբ, աւանդողներու կողմէ պէտք է պատմուի ըստ կարել-
ւոյն փառ գոյներով և պատկերացումներով:

Սնունդականութեան համեմատ չափազանցութիւն-
ներէ զոտջանալով հանդերձ, նիւթի հերոսը պէտք է օժտել կարելի բոլոր յատկութիւններով, ֆիզիքական թէ բարոյական իսկ հակառակորդը նոյն ուղղութեամբ բացասական ձեւի և դիրքի մէջ գտնել, որպէսզի պատմութիւնը դառնայ փոքրերու համար ըստ կարելւոյն հետաքրքիր, իսկ անոր մէջ եղած հակադրութիւնները միշտ ի նպատակ ազգային կեանքին, ըլլան աչքի վարնող և ըմբռնելի բոլոր աշակերտներու համար:

Պատմութեան երրորդ մասի՝ իրական պատմու-
թեան մէջ, պէտք է նկատի ունենալ հետեւեալ հիմնա-
կան սկզբունքը,

Թէ ազգերու պատմութիւնը չէ, և պէտք չէ նկատել թաղաւորներու յաջորդականութիւնը և ա-

նոնց սխրագործութիւններու նկարագրութիւնը. այլ պատմութիւնը և մասնաւորաբար մեր ազգային պատմութիւնը, պէտք է ըլլայ ժողովրդական լայն խա-
ւերու կեանքի և կենցաղի պատկերացումը, անոր հո-
գեկան կեանքի արտայայտութիւններու և այլազան ապրումներու ամփոփումը, յանձին յաղթանակներու, արուեստներու թռիչքին և քաղաքակրթական յառա-
ջացման:

Մեր պատմութեան բոլոր յաղթանակները և փայլուն շրջանները պէտք է վերագրել ժողովրդական լայն խաւերու ճիգերուն և զոհողութիւններուն, ա-
նոր մարտական ընդունակութիւններուն և ինքնա-
պաշտպանութեան զօրաւոր բնազդին: Իսկ իր քաղա-
քակրթութիւնն ու իր կտրած լուսաւոր ուղին, նոյն այդ ժողովուրդի մէջ գտնուած թաքուն հոգեկան ուժին ու կարողութիւններուն:

Պէտք է աշակերտը փաստացիօրէն ու դիտակ-
ցաբար համոզուի, թէ հայ ժողովուրդը եղած է ու գեո
է հոգեկան բարձր կարողութիւններով օժտուած ժողո-
վուրդ մը, որ իրաւունք ունի տեղ բռնելու միւս քա-
ղաքակիրթ ազգերու կողքին, թէ և այժմ փոքրաթիւ
լայց իր անցեալով մեծ ու նկատառնելի:

Դէպքերու և պատահարներու, պատմութեան շրջաններու ուսումնասիրութեան և վերլուծման միջո-
ցին, պէտք է առաւելապէս ծանրանալ այն հաւաքա-
կան ու հասարակական երևոյթներու վրայ, որոնք ցայտուն կերպով կը պատկերացնեն զիսկ առաքինու-
թիւններն ու ոգին: Այս տեսակէտէն մասնաւոր կեր-
պով պէտք է ծանրանալ հայոց հին կրօնի և եօլո-
թիւններու վրայ: Վեր հանել այդ շրջանի տոնական օրերու և աւանդութիւններու առնական ու մարտական ոգին, արուեստներու կատարելութիւնը և քաղաքա-

կրթական յառաջացած վիճակը

Այս ուղղութեամբ պէտք է ծանրանալ նաև հայոց ընտանեկան կեանքի վրայ, սկսած ամենահին շրջաններէն մինչև վերջին օրերը, մատնանշել անոր տիպար մաքրութիւնը և բարոյական անխախտ կանոնացումը, որպէս մեր ազգային գոյութեան և յարատեւման գլխաւոր առանցքը:

Պատմութեան դասաւանդման ամբողջ ընթացքին, պէտք է հիմնական սկզբունք նկատել նաև այն որ պատմական դէմքերէն և շրջաններէն կարեւորները քաղաքակրթական թէ՛ զինուորական տեսակէտէն, պէտք է անցնել աւելի մանրամասնուած և ուշադիր օրկ. Տիգրան Մեծ եւ իր շրջանը, Տրդատ Թաղաւոր, Հինգերորդ Գար և իր լուսաւոր դէմքերը:

Իւրաքանչիւր պատմական շրջանէ յետոյ, պէտք է աշակերտներուն ընդհանուր տեղեկութիւն տալ այդ շրջանի հայոց ընտանեկան, երկրագործական, առևտրական, քաղաքակրթական ու գեղարուեստական կեանքի ու վիճակի մասին:

Պատմութեան դասին պէտք է ընկերանան աշխարհադրական ծանօթութիւնները, պատմական վայրերու և շրջաններու, որոնք առանձին անհրաժեշտ ծանօթութիւններ ըլլալով միասին, մեծապէս կ'օժանդակեն պատմութիւնը աշակերտին մէջ ամրացնելուն և զայն շօշափելի դարձնելուն: Պատմական որեւէ շրջանի և կամ պատերազմի նկարագրութեան ժամանակ, պէտք է աշակերտները իրենց դէմը ունենան այդ վայրերու քարտէսը, ճշգրիտ հետեւելու համար և նոնց ընթացքին:

Բարձրագոյն դասարաններու մէջ դասաւանդողը պէտք է վեր հանէ հայաստանի աշխարհագրական գիրքը, որ վճռական ազդեցութիւն ունեցած է մեր

քաղաքական, վարչական, առևտրական, թէ՛ հաւաքական բոլոր երեւոյթներուն վրայ, Աշակերտներուն պատկերացնելով մեր աննպաստ գիրքը. պէտք է հեռացնել անոնց մեջէն այն սխալ միտքը, թէ մեր դժբախտութիւններու միակ պատճառը անմիաբանութիւնը եղած է: Այլ պէտք է որոշապէս պատկերացնել պատմական Հայաստանի այնչափ ցրուած գիրքը և անոր հետեւանք տկարութիւնը, և վեր հանել կեդրոնացման և անկէ ծնունդ առնող ուժի անհրաժեշտութիւնը:

Որոշ կերպով պէտք է պարզել աշակերտներուն մեր պատմութեան ամբողջ տեւողութեան արտաքին ուժերու ազդեցութիւնը. գլխաւոր դրացիներու Յոյներու և Պարսիկներու հետ ունեցած մեր փոխ յարաբերութիւնը, անոնց հիմնական գծերը. օգտակար ու վնասակար կողմերը:

Առանցնապէս պէտք է ծանրանալ 19-րդ դարու մեր պատմութեան վրայ. դադութներու կազմութեան և անոնց կառարած գերին իր լաւ կամ գէշ կողմերով: Հայ վերածնունդը և ազատագրական շարժումը: Հայկական հարցի ձեւաւորումը և զայն հրապարակ դնող ու անոր համար աշխատող սերունդները, իրենց գլխաւոր ներկայացուցիչներով: Յարանուանութիւններու ծագումն ու պատճառները. անոնց մեր ազգային միութեան և հաւաքականութեան ծրագրէն կատարած դերը: Ի հարկէ խստիւ զգուշանալով ենթակայական արտայայտութիւններէ: Մասնաւոր կերպով աշակերտներուն պարզել ստրկական եւ անազատ կեանքի հետ կապուած անխուսափելի չարիքները, որոնց դառն փորձը կատարուած է հայ ժողովուրդին վրայ. մտքընելով անոնց մէջ ազատ կեանքի ու պետականութեան պաշտամունքը:

Պատմութեան բոլոր շրջաններու աւանդման

համար ուսուցիչը պէտք է տիրապետէ նիւթին, իր բազմակողմանի տեղեկութիւններով և ուսումնասիրութեամբ: պէտք է նկատի ունենայ, որ մեր պատմիչներէն չափեր զանազան ազդեցութիւններով յաճախ իրենց արտայայտութիւններուն մէջ միակողմանի են և ենթակայական հոգի վրայ: Ուսուցիչները այս բոլորի ազդեցութենէն խուսափելու համար, պէտք է ունենան մէկէ աւելի աղբիւրներ ու հեղինակներ իրենց ձեռքին տակ, գտնելու համար առարկայական կամ ուղիղ ճանապարհը: Պէտք է ուշադրութեան առնել նաև այն պարագան, որ պատմութեան ուսուցչի անպատրաստութիւնը և ենթակայական արտայայտութիւնները՝ մասնաւորաբար վերջին դարու և մեր օրերու պատմութեան մասին, կուտան շատ զէշ արդիւնքներ, դաստիարակչական թէ կարգապահական տեսակետէն. ստեղծելով ցաւալի դիւրամացութիւններ: Մօտաւոր օրերու պատմութեան մասին լաւագոյն է ընել զէպքերու ձգբրիտ նկարագրութիւնը և անցնիլ առանց երկար բացատրութիւններու և վերլուծման: Վերլուծումը պէտք է կատարել հին շրջաններու համար, որոնց մէկ կրկնութիւնն է վերջին դարու պատմութիւնը մինչև մեր օրերը:

Ընդհանուր պատմութիւնը ևս պէտք է աւանդել սոյն սկզբունքներով և հիմունքներով:

ՍՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Բարձր. նախակրթարանէ աւարտական մը, պէտք է աշխարհագրութեան անցած ըլլայ, իր բնական վայրի՝ քաղաք կամ գիւղաքաղաքը, հայրենագիտութիւնը մանրամասն: Երկրի ձևն ու շարժումները, երկրագունդը, աշխարհագրական անունները, քարտէսի էութիւնը, իր բնական շրջանի և անոր զրացի պետութիւններու աշխարհագրութիւնը: Հայրենի եր-

կիրներու կիրիկիոյ և Հայաստանի աշարհագրութիւնը մանրամասնուած, ինչպէս նաև զրացի երկիրները: Ափական, Եւրոպական, Արիկէան, Ամերիկեան ցամաքամասերը, և մեզ շահագրգռող անոնց երկիրները, բնական քաղաքական աշխարհագրութիւններով, ինչպէս նաև առևտրական լայն ծանօթութիւններով:

Դասաւանդուած այս նիւթերու նպատակը պէտք է ըլլայ, ոչ միայն ընդհանուր ծանօթութիւններ և զարգացում տալ աշակերտներուն, այլ և դասին տալ այնպիսի ձև ու ընթացք, ուրկէ անոնք կարող ըլլան գործնական օգուտներ քաղել կեանքի և գործունէութեան համար:

Այս սկզբունքով առաջնորդուած, պէտք է ըզգուշանալ աշակերտները զբաղեցնել այնպիսի երկիրներով և ծանօթութիւններով, որոնք օրէկ կապ չունին մեր ազգային ու քաղաքակրթական կեանքին եւ կազմակերպութիւններուն հետ:

Այս մեկնակէտով աշխարհագրութեան դասը պէտք է սկսի տղու անմիջական շրջապատէն, աստիճանաբար երթալ հեռունները. ամփոփելով իր մէջ տղու տունն ու դպրոցը, թաղն ու թաղամասը, իր բնական քաղաքը և անոր շրջապատը, հոն գտնուած պետական և հասարակական կազմակերպութիւնները: Առարկայականօրէն ծանօթանալ աշխարհագրական անուններուն հետ և հետզհետէ ընդլայնել զայն զէպի անծանօթները, երբ աշակերտները ըմբռնելու կարող ըլլան:

Հայրենագիտական ծանօթութիւններէն յետոյ կարևոր տեղ տալու է նաև ֆիզիքական աշխարհագրութեան, երկրագնդի ձևի և շարժումներուն, զծերու ուսումնասիրութեան, որոնք պէտք է ըլլան բացարձակօրէն առարկայական: Որոնք հիմքն են աշխարհագրութեան և քարտէսներու իւրաքանչիւր:

Աշխարհագրութեան դասը իւր նիւթի յարմարութենէն յառաջ, պէտք է աշակերտներուն համար դառնայ ոչ թէ աշխարհագրական անուններու և չոր կապակցութեան դաս մը, այլ պատմական, բնագիտական, հասարակական, պետական ծանօթութիւններու և ուսումնասիրութեան աղբիւր մը:

Աշխարհագրութեան դասով ուսուցիչը պէտք է աշակերտներուն հասկնալի դարձնէ և իւրացնէ բնութեան, կլիմայի, աշխարհագրական դիրքի կատարած դերը անհատի, ազգայնի, քաղաքի և պետութիւններու վրայ, հանելով անկէ մեր երկրին վիճակուած ճակատագիրն ու կարելիութիւնները, տնտեսական ու քաղաքակրթական ու քաղաքական տեսակէտներէ: Եւ այս ի հարկէ, միշտ պատճառի և արդիւնքի դասաւորումով, աշակերտներուն մտածելու եւ գտնելու պատենութիւններ տալով:

Երկայն քնակալայրի հէ երկրի ուսումնասիրութենէն յետոյ, աշխարհագրութեան դասի ամենագլխաւոր տեղը պէտք է յատկացուի հայրենի բնագաւառներուն, ուսումնասիրելով դանձաբ ըստ կարեւոր մանրամասն, որմէ յետոյ դրացի երկիրները, շահագրգռութեան և կարեւորութեան համեմատ մանրամասնուած: Եւրոպայի, Ամերիկայի և Աֆրիկէի աւանդման շրջանին, պէտք է ծանրանալ այն երկիրներուն վրայ, որոնք մեր ներկայ կեանքին և պատմութեան հետ առաւելագոյն կապուած են, և ուր գտնուածքներ ունինք:

Երկիրներու ուսումնասիրութեան մէջ, ֆիզիքական մասի աւանդումէն յետոյ, պէտք է լայն կերպով ծանօթացնել աշակերտները, այդ երկրի բնակչութեան, քաղաքակրթական աստիճանին և գործօններուն. պետական կազմակերպութեան և ձևին, ինչպէս նաև

համաշխարհային կեանքի մէջ անոր կատարած դերին ու դիրքին: Անոր արտագրութիւններուն և պէտքերուն հայթայթումի ձևերուն, ինչպէս նաև առևտրական կեանքին ու ճարտարարուեստին, այս բոլորը նկատելով աշխարհագրութեան գործնական մասը:

Աշխարհագրութեան ուսուցիչը ևս, պատմութիւնը և աշխարհագրութիւնը պէտք է նկատէ քոյր գիտութիւններ, իրարմէ անբաժան և զիրար լրացնողներ, հետեւաբար ինչպէս պատմութեան դասերուն ուսուցիչները պէտք է աշխարհագրութեան տեղ տան, այնպէս ալ աշխարհագրութեան դասին, ուսուցիչը իր դասաւանդման պէտք է միացնէ այս կամ այն վայրի պատմական նշանակութիւնը, և կամ կատարած նշանաւոր դերը, իր համառօտ պատմութիւնով, օրկնը շանաւոր պատերազմներու, խորհրդածողովներու, դաշնագրերու վայրը, պետութիւններու միջև կռուական ճոր հանդիսացող տեղերը, պատմական, գեղարուեստական ու քաղաքակրթական հրաշալիքներով հարուստ վայրերը, պատմական մեծ դէմքերու և յեղաշրջման ծնունդ տուող երկիրներու և քաղաքներու անունները, և այսպէս ուրիշներ: Պատմական այս ծանօթութիւնները և հետաքրքիր գիտելիքները, ոչ միայն օգտակար են զարգացման տեսակէտէն, այլ և իրենց հետաքրքրական բնոյթով, աշակերտի յիշողութեան մէջ կամրացնեն աշխարհագրական անունները ու գիտելիքները:

Աշխարհագրութիւն և պատմութիւն դասաւանդողը պէտք է ծանօթ ըլլայ երկու նիւթին հաւասարապէս. առանց այս անհրաժեշտ գիտութեան, երկու դասն ալ դատապարտուած կըլլան չորութեան և համեմատաբար անհետաքրքիր դառնալու:

ՕՏԱՐ ԼԵԶՈՒՆԵՐ

Օտար լեզուներէն ֆրանսերէնը, իր միջադեպ-
քին լեզուի հանգամանքով, ինչպէս նաեւ մեր դպրութեան
նկարագրական փաստովը, պէտք է բա-
ցառիկ տեղ մը բռնէ մեր բոլոր հայ վարժարաններուն
մէջ։ Այսօր պարզ ու ամէնուն հասկնալի իրողութիւն
մըն է այն, որ հայ դպրութեան ուսումնական շրջանակի մէջ,
և ուր համեմատաբար լայն հնարաւորութիւններ ու-
նի ապրելու և աշխատելու։ Այս իրողութեան վրայ
եթէ աւելցնենք այն, որ Եգիպտոսի մէջ ևս ֆրան-
սական մշակոյթը և լեզուն ունին բացառիկ դիրք և
ազդեցութիւն, և այն պարագան, որ բաժնագրոյն
կրթութեան և մտաւոր զարգացման համար ևս, Ֆը-
րանսերէնը լիովին բաւական է, բոլոր առարկաներուն
և մասնագիտութեանց համար, մեզ համար պարզ կըլ-
լայ ֆրանսերէն լեզուին բացառիկ դիրք տալու, և
զայն դպրութեան համար միակ անհրաժեշտ
օտար լեզուն յայտարարելու պարագան։ Այս ընդհա-
նուր իրողութիւն մը ըլլալով հանդերձ, ի հարկէ մենք
չենք ժխտեր զանազան շրջաններու մէջ տեղական լե-
զուներու ուսուցման պարագան, որ առօրեայ կեան-
քի պահանջ մըն է, ինչպէս Սուրբիոյ մէջ Արաբերէնը,
Յունաստանի մէջ Յունարէնը և այլպէս նաեւ այլ շըր-
ջաններ։ Մեզ համար խնդրոյ նիւթ է ֆրանսերէնի և
Անգլիերէնի զուգակշիռը, միանգամ ընդմիշտ մեր ազ-
գային կամ այլ հայ վարժարանները չ'ենթարկելու այն
թիւրիմացութեան, ուր որպէս օտար լեզու կը դասա-
ւանդուի անգլիերէն միայն, և կամ երկու լեզուն կա-
ւանդուին միաժամանակ։

Եգիպտոսի պարագան յիշելէ յետոյ, եթէ աւել-

ցնենք այն, որ Սմերիկա մտնելը ևս հայ զանգուած-
ներու համար շատ երկար ժամանակուայ համար պի-
տի մնայ երազ, և դարձեալ այն, որ տմերիկեան հաս-
տատութիւններու գոյութիւնը բոլոր շրջաններու հա-
մար շատ կարճ ժամանակուայ խնդիր է, որոշ կըլլայ
թէ հայ նոր սերունդը շատ քիչ կամ համարեայ բոլո-
րովին պէտք պիտի չ'ունենայ անգլիերէնին, որպէս
գործնական կամ անհրաժեշտ օտար լեզուի, որ պիտի
մնայ զարդի և պերճանքի սահմանին մէջ։ Գալով այն
իրողութեան, թէ որոշ վարժարաններու մէջ, ի հարկէ
նիւկրթներու և բարձր. նախակրթարաններու մասին է
մեր խօսքը, ֆրանսերէնը և անգլիերէնը կաւանդուին
միաժամանակ. ըսենք անմիջապէս, որ նախակրթա-
րաններու մէջ երկու օտար լեզուի դասաւանդումը
պատճառ կը դառնայ, որ երկուքն ալ մնան թերի և
դիրար խանգարող. վնասելով նաեւ գործնական գի-
տութիւններու, ծանօթութիւններու և տոհմային նիւ-
թերու իւրացման։

Տեղական լեզուի և ֆրանսերէնի փոխյարաբե-
րութիւնը կը մնայ ի հարկէ որոշել, իւրաքանչիւր
շրջանի համար մասնաւոր գործ, միայն միշտ հիմնը-
ւելով այն պարզ ճշմարտութեան, թէ առանց մէկ լե-
զուի քիչ շատ իւրացման, ուրիշ օտար լեզուի մըն ալ
դասաւանդուելը, դատապարտուած է ձախողելու և ա-
պարդիւն զառնալու երկու լեզուի համար ալ։

Ֆրանսերէն լեզուի ուսուցումը.— Ֆրանսերէն
լեզուն անհրաժեշտ է նախակրթարանէ աւարտականի
մը համար, որպէս առօրեայ կեանքի պահանջ և գոր-
ծելու և շահելու միջոց, ինչպէս նաեւ ուսումը շարու-
նակելու պարագային քննութիւն անցնելու մէջ յա-
ջողելու պայման։ Այս զոյգ պարագաները նկատի

ուսնեմալով, նա պէտք է գիտնայ. ազատ խօսիլ, կարգալ և հասկնալ Ֆրանսերէն հատուածներ և գրութիւններ, գրել պաշտօնական փոքր գրութիւններ և նամակներ:

Այս արդիւնքին հասնելու համար անհրաժեշտ է, այս նիւթին յատկացնել կարելի եղած չափով շատ ժամանակ, սկսիլ առաջին դասարանէն և դնել շարաթական 5—6 ժամ, ստեղծելով նաև խօսակցութեան յարմարութիւններ. ինչպէս նաև հոգ տանիլ դասաւանդման եղանակին, յանձնելով զայն կարող ուսուցիչներու:

Այն մէթոտը, որ մինչև այժմ հայ վարժարաններու մէջ կիրառուած է, այն է թարգմանաբար դասաւանդութիւն, սխալ է և հիմնովին խանգարող լեզուի ուսուցումը:

Այս է թերևս առաջին արդելքը, որ մինչև այժմ հայ նախակրթարանները մնացած են օտար լեզուներու մէջ շատ թոյլ, և առիթ տուած ծնողներուն օտար վարժարաններու գուռը դարնել:

Ֆրանսերէնի կամ այլ օտար լեզուի ուսուցումը պէտք է ըլլայ առաջին օրէն իսկ «Methode directe» ուլ: Այն է առանց թարգմանութեան, դասարանի մէջ առարկաները և շարժումները ցուցնելով, ինչպէս նաև պատկերներու վրայ ֆրանսերէն խօսակցութիւնով: Աշակերտը առաջին օրէն իսկ պէտք է ֆրանսերէն բաները կապէ ուղղակի առարկային և շարժման հետ, առանց իւրովի կամ ուսուցչի կաղմէ թարգմանական աշխատանքի:

Ուսուցիչը պէտք է յոգնի, և երկար բացատրութիւններ տայ աշակերտներուն, որպէս զի առանց հայերէնը ըսել ստիպուելու, աշակերտները հասկնան ֆրանսերէնի իմաստը: Այս ձևը շատ ընական է, թէ ուսուցիչներու համար յոգնեցուցիչ է, բայց ուսուցման

մէջ կը կատարէ վճռական դեր, տալով լաւագոյն արդիւնքներ: Այս յոգնութիւնը յետագային կազատէ ուսուցիչը աւելի մեծ աշխատութիւններէ և ապարգիւն ճիգերէ:

Թարգմանաբար լեզու սովորած մարդիկ, թէկուզ և մեծ աշխատութիւններով հմտութիւն ձեռք բերեն այդ լեզուին մէջ, երբէք ի վիճակի չեն ըլլար սահուն խօսելու և գրելու: Այս ձև ուսած մարդիկ լեզուին տիրանալէ յետոյ ալ, չեն կրնար ֆրանսերէնով մտածել, այլ իւրաքանչիւր արտայայտութեան նախ հայերէնը կը կազմեն, ապա թարգմանաբար կարտայայտուին, ի հարկէ միշտ սխալներու ենթակայ: Նոյն գործողութիւնը նաև ուրիշ արտայայտութեան թափանցելու համար: Այս կրկնակի գործողութիւնը նոր սովորոնքու համար, շատ զգալի է, իսկ ուսման մէջ յառաջացածներու համար թէև արագ կերպով կը կատարուի, բայց փաստը կը մնայ միշտ փաստ և բացատրական պարագայ մը:

Ֆրանսերէնի ուսուցումը պէտք է սկսուի դասարանի առարկաներու մասին պարզ խօսակցութիւններով. խօսելուն պէտք է հետևի առարկաներու անունները գրելու և կարդալու աշխատանքը: Գրելը և կարդալը պէտք է սովորեցնել ազայոց բառերու միջոցաւ և միշտ խօսակցութիւնով, ի հարկէ առնելով միավանկ և երկվանկ դիւրին բառեր միայն:

Հատուածները կարդալու ժամանակ ալ, ուսուցիչը պէտք է աշխատի բացատրութիւններով աշակերտին հասկցնել հատուածի իմաստը և անձանօթ բաները:

Կարդալէն յետոյ, աշակերտը պէտք է մէկ քանի բառով բացատրութիւն տայ փորձէ, որից ուսուցիչը կրնայ ըմբռնել, թէ ան որ և է բան հասկցած է թէ ոչ: Ի հարկէ այս բացատրութիւնը կըլլայ շատ

նախնական և կցկտուր, բայց տղայոց համար վարժութիւն կը դառնայ, Յրանսերէնը առանց թարգմանութեան հասկնալու և ֆրանսերէնով արտայայտուելու: Այս աշխատութեան մեծ չափով կը նպաստեն պատկերները, որոնք լայն առիթ կ'օտեղծեն խօսակցութեան, և դիւրաւ ըմբռնուելուն:

Լեզուն աւանդող ուսուցիչը պէտք է հմուտ ըլլայ այդ լեզուին, պէտք է ունենայ անսխալ խօսակցութիւն և յստակ առողջանութիւն: Վերջին այս երկու կէտերը փոքրիկներու վրայ կը թողուն անմիջական և շինիչ ազդեցութիւն, իսկ հակառակը կ'ուտայ անուղղելի գէշ արդիւնքներ:

Աշակերտները նախ քան գիրք առնելը, պէտք է գրեն ու կարդան գրատախտակի և տետրակի վրայ, միշտ բարձր ձայնով և լաւ առողջանութեամբ:

Քերականութիւնը, մանաւանդ առաջին տարիներուն, պէտք է աւանդել շատ պարզ ձևի մը մէջ, առանց խճողումի և շատ մանրամասնութեան, աշխատելու է, որ տղայք հիմնական կէտերը միայն խրաչնեն, մնացածը թողլով վարժութեան:

Յրանսերէն քերականութեան համար առանձին ժամ յատկացնելը և զայն մանրամասնուած աւանդելը, ընկերացած գրաւոր ծանր պարտականութիւններու, աշակերտը ծանր յոգնութիւններու ենթարկելով հանդերձ, չեն տար սպասուած արդիւնքը: Կանոններ դոց ընելը և պարտականութեան տետրակներու մէջ կանոններու ճիշդ գործադրութիւնը, դեռ բացարձակ հաւաստիքներ չեն աշակերտի իւրացման: Քերականական օրէնքները, և թէ ուղղագրութիւնը, ինչպէս ուղիղ խօսիլը, վարժութիւններ են, որոնք ձեռք կը բերուին շատ խօսելով, շատ կարդալով և շատ ընդօրինակելով:

Այս նկատի ունենալով, պէտք է լայն կերպով գործադրել այս երեքը, պայմանաւ, որ ինչպէս յիշեցինք, խօսակցութիւնը ըլլայ ուղիղ և լաւ արտասանութիւնով, կարգալը հնարաւոր չափով ձայնաւոր, իսկ ընդօրինակութիւնը մաքուր և ուշադիր գրուած:

Շարադրութեան փորձերը պէտք է սկսիլ երրորդ տարիէն, և շատ նախնական ձևով և ապա յառաջացնել զայն, միշտ գործնական նիւթերու շուրջ և միշտ սեղմ ու ամփոփ ձևով:

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարձրագոյն նախակրթարան մը, որպէս գիտութիւն, պէտք է տայ աշակերտին իրազննութիւնը, մարդակազմութեան, կենդանաբանութեան և բուսաբանութեան մասին բաւարար ծանօթութիւններ, ինչպէս նաև բնագիտութեան, (Fisque) և տարրաբանութեան (Chimi) վերաբերեալ տարրական ծանօթութիւններ:

Գիտութեան աւանդման մէջ ևս նկատի պէտք է ունենալ այն, որ աշակերտներուն պէտք է տալ նախ իրենց անմիջական շրջապատի ծանօթ նիւթերը, և ապա հետզհետէ անցնիլ հեռաւոր և բարդ նիւթերուն: Աւանդուելիք նիւթերը պէտք է կապել գործնական կեանքի և պիտոյքներու հետ, որպէս զի աշակերտներուն համար դառնայ աւելի հետաքրքիր և արդիւնաւոր: Գիտութիւնը տարրական շրջանին, պէտք է ըլլայ իրազննութեան դաս, ուր տղան զննութիւնով պէտք է ծանօթանայ իր մարմնին և մասերուն, անմիջական շրջապատին, դպրոց, տուն, փողոց, և բնական երևոյթներ, զիւղական և քաղաքի աշխատութիւններ, երկրագործութիւն, պարտիզպանութիւն և արհեստներ:

Իր կարեւորութեանը համար, ինչպէս նաև տրա-
դաւոյց ծանօթ ըլլալու առաւելութիւններով, ուսում-
նատիրութեան համար առաջնութիւն պէտք է տալ
մարդակազմութեան, յետոյ կենդանաբանութեան և
վերջը միայն բուսաբանութեան: Նախակրթարանի ա-
ռաջին շրջանին իսկ, տղայք պէտք է երեք նիւթե-
րու մասին ալ պարզ ծանօթութիւններ ստանան և
ապա հետզհետէ ծանօթանան անոնց մանրամասնու-
թեան և բարդ մասերուն:

Նկատի ունենալով այն պարագան, թէ նախա-
կրթարանէ աւարտականներու ճնշող մեծամասնու-
թիւնը, պիտի մտնէ կեանքի և գործնական առարկեղ-
ներու մէջ, օրկ. արհեստներ, առևտուր և սեփական այլ
աշխատութիւններ, ինչպիսիք են, երկրագործութիւն,
պարտիզպանութիւն, ագարակապանութիւն կամ այ-
լեպանութիւն:

Նախակրթարանները գիտութեան դասին պէտք
է տան կարեւոր տեղ մը, ոչ միայն դայն յանձնելով
կարող ուսուցիչներու, այլ և պէտք է ընեն նիւթա-
կան հարկ եղած գոհողութիւնները, այդ դասը դնելու
համար առարկայական հողի վրայ: Յաւալի է ըսել,
թէ հայ կեանքին մէջ, մինչև այժմ, գործնական գի-
տութիւններուն պէտք եղած կարեւորութիւնը չէ տըր-
ուած, որով այս նիւթը վարժարաններու մէջ ալ մնա-
ցած է գործնականութենէ հեռու, ձեռկանութիւնը
փրկելու համար աւանդուած դասեր միայն:

Գաղութային կեանքի մէջ փորձը ցոյց տուած
է, և պիտի ցոյց տայ տակաւին, գործնական գի-
տելիքներու կարեւորութիւնն ու անհրաժեշտութիւնը,
որոնց հետ եթէ միացնենք նաև անոր մէկ ճիւղի,
մարդակազմութեան, բնախօսութեան և անոնցմէ ան-
բաժան առողջապահութեան կատարելիք դերը մեր

սերունդի առողջութեան և ֆիզիքական մաքրութեան
տեսակէտէն, պարզ կըլլայ բնական գիտութիւններու
կատարելիք փրկարար գործը:

Գիտութեան դասը, անհրաժեշտ ու գործնական
ծանօթութիւններու և գիտելիքներու մատակարար-
ման հետ, տղայք պէտք է մղէ դէպի զննութիւն, և
գաղափարութիւն, վարդաքննելով անոնց մէջ գործնակա-
նապէս գիտելու, տեսնելու, և տեսածի մասին դա-
տողութիւններ ընելու կարողութիւնները:

Գիտական որ և է նոր նիւթի աւանդման մի-
ջոցին, աւանդողը պէտք է աշակերտներու ծանօթու-
թիւնները հաւաքէ այդ նիւթի մասին, և այդ ծա-
նօթութիւններու պատճառի և արդիւնքի կապակցու-
թիւնովը գտնել տայ աշակերտներուն անծանօթ իրո-
ղութիւններու կապը: Ասկէ զատ գիտութեան գլխա-
ւոր մէկ նպատակը պէտք է ըլլայ տղայք վարժեցնել
առարկայ մը կամ երևոյթ մը ամբողջութիւնով դի-
տելու և պատկերացնելու, խուսափելով հարեանցի
գիտողութիւններէ և մասնակի և անկապ եզրակացու-
թիւններէ, որոնք հետզհետէ գէշ սովորութիւն մը կը
դառնան տղայոց բնաւորութեան մէջ, վնասելով
անոնց նկարագրին հիմնաւոր ուսման և իւրացման:

Տղայոց գիտելը պէտք է ըլլայ ուշադիր, լրիւ
և զբաղմունք, իսկ խորհեցողութիւնը և եզրակացու-
թիւնները, հաստատ. հիմնական և տրամաբանական:

Ինչպէս ըսինք բացարձակ անհրաժեշտութիւն
մըն է, գիտութեան աւանդման նիւթ կազմող մարդ-
կային մարմնի մասերը, կենդանիներն ու անոնց բնո-
ւոր գծերը, բոյսերը և անոնց երևոյթները, ըստ կա-
րելւոյն առարկայօրէն ներկայացնել աշակերտներուն,
անկարելիութեան պարագային զանոնք փոխարինել
լաւ գծուած մասերով և կտրուած պատկերներով: Մի

իայն յիշողութիւնով տաբուած գիտական դասերը և ծանօթութիւնները, պէտք է նկատել ապարդիւն և խռովման դատապարտուած նիւթեր:

Առանձնապէս յիշենք, թէ ուրիշ նիւթերու նըման, գիտութեան մէջ ալ շատ անգամ մեր մէջ, աշակերտներուն կաւանդուն մեր միջավայրին անծանօթ և գործնական կեանքի հետ առնչութիւն չունեցող կենդանիներ և բոյսեր, որոնք ոչ միայն որպէս ծանօթութիւն տեական չեն ըլլար, այլ և զուր ժամանակ կառնեն ի հաշիւ կեանքի և գործունէութեան ընթացքին անհրաժեշտ եղող կենդանիներու և բոյսերու ուսումնասիրութեան:

Բնական գիտութիւնները անմիջականօրէն կապուած ըլլալով բնութեան հետ, ուսման և դաստիարակման տեսակէտէն անհրաժեշտ է, որ տղայք առաջնորդուին գիտական պտոյտներու և ցուցադրութիւններու, Օրկ. լեռնային կամ դաշտային պտոյտներ, ծաղիկներու, բոյսերու, միջատներու, թռչուններու և այլ ուսումնասիրութեան, ինչպէս և նաև այցելութիւն և զննութիւն, կենդանաբանական և բուսաբանական պարտէզներու, ագարակներու, գործարաններու, թանգարաններու: Ասով միասին ծնողք թէ դաստիարակներ, պէտք է աշխատին տղայոց մէջ արթնցնել և իրականութիւն դարձնել հաւաքածոներ կազմելու սէրն ու փափաքը, մասնաւորաբար ծաղիկներու և բոյսերու, ինչպէս նաև միջատներու հաւաքածոներ, որոնք դիւրին են, և որոնք աշակերտները կը մղեն բացօդեայ պտոյտներու և մաքուր հաճոյքի, տալով նաև գործնական ու բարոյական այլ առաւելութիւններ:

ԳԾԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄԸ

Բարձրագոյն նախակրթարանէ աւարտական մը, պէտք է իւրացուցած ըլլայ գծագիտութիւնը իր հիմնական օրէնքներով և մասերով: Պէտք է գիտնայ առարկաները իր տեսած ձևին և գիրքին մէջ գծել, անկէ զատ լիվճակի ըլլայ յատկադիծեր և քարտէսներ հանելու, ինչպէս նաև որոշ ճաշակ և ձեռնհասութիւն ձեռք բերել լոյսի և ստուերի, զարդերու և ճարտարապետական ոճերու մասին:

Նախակրթարանէ աւարտականի մը համար, կեանքի բոլոր ասպարէզներու մէջ, գծագիտութիւնը կոչուած է կատարելու վճռական դեր, նա մանաւանդ արհեստաւորներու համար, որոնց յաջողութեան ամենագլխաւոր պատճառը կարելի է նկատել զայն: Ասկէ զատ գծագիտութիւնը իր մասերով, նկարչութիւն, քարտէսներու աշխատանք ևն, առանձինն արհեստներ են, միշտ փնտռուած և գործնական: Այս բոլորը նկատի ունենալով է, որ պէտք է այս նիւթին առանձին կարեւորութիւն տալ և հիմնաւոր կերպով սովորեցնել մեր պատանիներուն: Մինչև այժմ դժբաղդաբար մեր վարժարաններու մէջ գծագիտութիւնը նկատուած է երկրորդական նիւթ մը, և տրուած վարժարանական ծրագիրներու մէջ, ձեականութիւն մը լեցուցած ըլլալու մտահոգութեամբ: Այս ձև գծագիտութիւնը, եղած է առաջին տարիէն մինչև բարձրագոյն կարգերը ընդօրինակութեան դաս մը, ուր տղայք առանց հիմնական գծերու և օրէնքներու ուսումնասիրութեան, ընդօրինակած են պարզ ու բարդ մարմիններ, կենդանիներ, ծաղիկներ, մարդիկ ու բնական տեսարաններ, առանց երբ և է կարող ըլլալու ամենապարզ առարկայ մը բընականէն, իր որ և է գիրքին մէջ գծելու: Աւելորդ է ըսել, թէ ընդօրինակութեան այս ձևը տղայոց համար կըլլայ եթէ ոչ բոլորովին զոնէ մասամբ անօգուտ, գործնական տեսակէտէն:

Իրական գծագիտութեան դասը, պէտք է ըլլայ

գիտութեան դաս մը, ուր աշակերտը պէտք է տեսնէ և ուսումնասիրէ իր շրջապատի և առարկաներու մէջ գործածուած գծերը և անկիւնները, եւնոնց կապը մարմիններու պատկերացման մէջ անոնց տեղը և կատարած դերը, որպէս առարկաներու կմախքը, որմէ յետոյ միայն պէտք է դաշն զարգարել լոյսերով և ըստ ուերներով, կողմնակի զարգերով, ու նրբութիւններով: Այս ձևով տրուած գծագիտութիւնը, որպէս նըպատակ պիտի ունենայ տղայք առաջնորդել գործնական արհեստի մը, որով ան ընդունակ դառնայ ամէն առարկայ իրականէն և առանց դժուարութեան պատկերացնելու, յատկապէս և քարտէսներ հանելու, երկրաչափական աշխատութիւններու մէջ վարժութիւն ձեռք բերելու, որոնցմէ դուրս պէտք է նաև զարգացնէ տղան ճաշակը, և թողու անոր վրայ կրթիչ ու դաստիարակիչ ազդեցութիւն:

Գծագիտութիւնը պէտք է սկսի և շարունակել հետեւեալ կարգով, ուղիղ գծերէ և ապա տալ անկիւնները, որոնց վրայ կատարել հետաքրքրական փորձեր, կոր գծերը և անոնց գծելու եղանակը, կարկինի գործածութիւնը և անով փորձեր, ուղիղ գծերու վրայ թէ շրջանի մէջ. կանոնաւոր մակերևոյթներ, զանոնք զըծելու գործնական ձևերը: Հետեւեալի հիմնական օրէնքները, մարմիններու ուրուագծումը, նախ ուղիղ գծերով և յետոյ կոր գիծերով մարմիններ: Զարգանկարներ: Լոյսի և ստուերի գաղափար: Երկրաչափական մարմիններու հատուածակարներ: Բնական տեսարաններ և խմբանկարներ, որոնց մէջ գտնուին բոլոր տեսակի ուղիղ և կոր գիծերը: Ոճերու մասին գաղափար, հայկական ոճի իւրայատուկ մասերը: Ի վերջոյ շրաներկի գործածութիւն: Գծագիտութեան ուսուցիչը, պէտք է հետեւի սոյն ծրագրին և աշխատի ամրացնել տղայոց մէջ, գծերու դերը և զանոնք պատկերացնելու կարողութիւնը, որոնցմէ յետոյ միայն մղել զանոնք զարգաչինութեան: Լաւ տարուած գծագրութեան դասը աշակերտին մէջ ոչ միայն կամրացնէ ճաշակը այլ և զայն կը վարժեցնէ համբերատար և տևական աշխատութեան որոնք թանկագին առաւելութիւններ են:

ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՄՆԱՄԱՐԸ

Գաղտնիք չէ այլևս ոչ ոքի համար, թէ ֆիզիքական կրթութիւնը առաջնակարգ դեր մը ունի մանուկներու ճակատագրին մէջ, և իր մասնաւոր անհրաժեշտութենէն զատ, նա է հիմքը իրական ուսման և իւրաքման. աւելցուցած այս բոլորի վրայ նաև անոր դաստիարակչական լուրջ ու նկատառնելի փորձը, ժամական թէ անհատական կեանքի մէջ:

Այս մեկնակէտով մարմնամարզը կոչուած է, ոչ միայն տղայոց մարմինը ժարգելու, ֆիզիքական առողջութեան և բարեձևութեան նպաստելու, այլ և պատրաստելու աշակերտութեան միտքն ու հոգեկան կարողութիւնները, ընդունելու ուսման ծանր բեռները, որոնք արդիւնաւոր կերպով կարելի է դնել, մի միայն առողջ ու հաստատուն մարմնի մը և կազմութեան մը վրայ:

Ֆիզիքական կրթութեան այս դերը և արդիւնքները եթէ անհրաժեշտութիւններ են առհասարակ բոլոր ժողովուրդներու համար, առաւելապէս անյետաձգելի պահանջ մըն են հայ ժողովուրդի համար, նկատի ունենալով այն պարագան, որ վերջին գոթողութիւնները, մեր սերունդները զրաւ են ֆիզիքական առողջութեան տեսակէտէն ծանր կացութեան մը մէջ, եւրպէտք է օր առաջ դարմանուի, մեր ժողովուրդը փրկելու ցեղային անկումէ մը: Պէտք չէ աչքէ վրիպի, թէ ապրող հայ սերունդի վրայ, իր կրած դառնութիւններն ու ֆիզիքական ահաւոր պայմանները, զըրաւ են խորունկ և վատաւորող հետք մը, նոյնը փոխանձելով նաև նոր սերունդին, որոնց հայեացքին մէջ

քարացած են, անսնունդութեան և անկանոն կեանքի, ֆիզիքական ընդհանուր անկարողութեան քայքայող աղգեցութիւնները:

Մանուկներու մարմիններուն աճման համար, սընդառութեան չափ անհրաժեշտ է մաքուր օդին մէջ մարմնամարզի վարժութիւններ ընելը, որոնք կը նորոգեն զայն, տալով տոկունութիւն և աշխատանքի ուժ:

Ֆիզիքական այս առաւելութեան հետ, մարմնամարզը ունի նաև բարոյական մեծ նշանակութիւն, նպաստելով տղայոց կամքի զարգացման և ուժեղութեան, հոգեկան և ֆիզիքական ուժերու ներդաշնակ գործունէութեան մարմնամարզը մանուկներուն կուտայ արթնամտութիւն, ինքնավստահութիւն. լաւագոյն միջոցն է տղայոց մէջ ստեղծելու կարգապահական ոգի, ճշգրտապահութիւն, խմբական գործունէութեան վարժութիւն, ուշադրութեան լարում, և հնազանդութիւն:

Այս բոլորէն զատ մարմնամարզը վարժարանի մէջ թէ դուրսը, տղայոց ուրախութիւն, ֆիզիքական թէ բարոյական մաքրութիւն, թարմութիւն մատակարարող առարկայ մըն է:

Մարզանքը տղայոց համար հաճելի և օգտակար դարձնելու համար, խմբական ընելը առաջնակարգ պայման է, ինչպէս նաև միւսնոյն դասին մէկ քանի տեսակի մարզանքներ և փորձեր յաջորդաբար կատարել տալը:

Վարժարանական մարզանքի գլխաւոր նիւթերն են, 1. կանգնած շարժումներ և վարժութիւններ՝ մարմնի զանազան մասերով, 2. քայլընթացք և շարքեր կազմել, երգով կամ առանց երգի, 3. վազել, 4. ցատկել, 5. ցուպերով և ձողերով վարժութիւններ, 6. գոր-

ծիքներով վարժութիւններ, 7. մարմնամարզական խաղեր:

Մարմնամարզի դասը պէտք է պատրաստուած ըլլայ այս վարժութիւններու զանազան մասերու ներդաշնակ միաւորումովը, որով թէ աշակերտը աւելի աշխուժով և ուրախութիւնով կը մասնակցի, և թէ մարմնի բոլոր մասերը միաժամանակ կը դրուին շարժման մէջ:

Մարմնամարզական խաղերը պէտք է ըլլան ծրարագրուած և լաւ դիւրաւարուած: Կարգապահութիւնը պէտք է նկատել այս բոլորի առանցքը:

Մարմնամարզի ղեկավարները պէտք է նկատի ունենան տղայոց ֆիզիքական կարողութիւնները և ըստ այնմ զանոնք մղեն այս կամ այն շարժման և փորձին: Առանձնապէս պէտք է զգուշանալ վտանգաւոր և զգուար փորձերէ, որոնք մարմնոյն օգնելու և զայն մարզելու բնոյթը չունին:

Մարմնամարզը իր փորձերու և վարժութիւններու մեծագոյն մասով, անհրաժեշտ է նաև աղջկանց համար, մասնաւորաբար հայ աղջիկներուն համար, որոնք ֆիզիքապէս տղայոցմէ աւելի աննպաստ պայմաններու մէջ կը գտնուին և սերունդի ֆիզիքական և հոգեկան զարգացման վրայ պիտի ունենան վճռական դեր:

ԵՐԳ ԵՒ ԶԱՅՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Շատ է անտեսուած այս նիւթը մեր նոր սեռունդի համար, առանց նկատի ունենալու անոր գործնական մասը և մեծ դերը դաստիարակութեան մէջ:

Երաժշտութիւնը եթէ բոլոր հորիզոններու տակ և պայմաններու մէջ, մարդկային հոգին ազնուացնող, անոր հոգեկան կարողութիւնները թարմացնող ու սիրտը կերտող գործիքն է, ապա և հայ ժողովուրդի համար, մեր ազգային երգերն հայրենասիրութեան աղբիւրներ են, ժողովրդական երգերը մաքուր ու րախտութեան ու ազգային նկարագիրը ցոյցադրող հրաշալիքներ, իսկ եկեղեցական երաժշտութիւնը՝ համակ տոհմային ու գեղարուեստական գանձ մը, որոնք կարող են հայ տղու մէջ մտցնել տոհմային ու ընդհանուր աստօթիւթիւններ:

Առանձնապէս պէտք է շեշտել, որ թրքախօս շրջաններու համար, որոնք աղտոտ և անբարոյ երգեր ունին իրենց շրթունքներուն վրայ, որպէս գայթակաղութիւն նոր սերունդին, հայ երգն ու երաժշտութիւնը փրկարար դեր մը ունի:

Ուշադրութիւն պէտք է դարձնել երգերու դասաւորման, որոնք պէտք է ներդաշնակութիւն մանուկին տարիքին հետ, թէ բովանդակութեան տեսակէտէն և թէ ձայնի տեսակէտէն, պէտք է առաջին օրէն իսկ մանուկը վարժեցնել ներդաշնակ երգելու, արգիլելով անոր պոռալը և անկարգ երգելը: Մեծ ուշադրութիւն դարձնելու է որ երգերը թէ բառերով և թէ եղանակով ջաղաւաղուին: Մանուկը իր երգած երգը նախապէս պէտք է գոց սովորի և ըմբռնէ անոր իմաստը և ապա երգէ աղատ կերպով:

Երգելու հետ աշակերտները պէտք է սովորին նաև Եւրոպական ձայնագրութիւնը, որպէս երաժշտութեան հիմքը, և կեանքի մէջ գործածուելիք գործնական գիտելիք մը, որ կրնայ տղայոց մէկ մասի համար ասպարէզ դառնալ: Պէտք է լաւ գիտակցին վարժարանները և ծնողքները, թէ երգի և երաժշտութեան սէրը, ոչ միայն կը կրթէ փոքրիկներու հոգին, այլ և մինչև իսկ կազդէ ապագայ ընտանիքի կազմի ու տրամադրութեան վրայ:

Մասնաւոր կերպով ուշ դարձնելու է այն տղայոց, որոնք արտակարգ ձայն ունին և կամ երաժշտական տաղանդ: Տոհմային մեր երգերն ու եղանակները պէտք ունին նոր տաղանդներու, որոնք կարողանան լոյս աշխարհ հանել մեր այդ ազգային հարստութիւնը, որ պատերազմի աղէտով մնաց կիսատ ու խափանուած:

Վ Ե Ր Զ

ԳԻՆ 4 ՖՐ.
Սուրիոյ եւ Լիբանանի համար
ԱՐՏԱՍՍԱՀՄԱՆ 1 ՇԻԼԻՆ
հաւոյճ՝ B. P. 567 Պէյրուք

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0212920

45.004